

MARTINOVICS NYILT LEVELE FERENC CSÁSZÁR ÉS KIRÁLYHOZ

(1792)

1793 augusztus utolsó napján Sándor Lipót főherceg, Magyarország nádorának futára egy kéziratot latinnyelvű röpiratot kézbesített Pálffy Károly gróf magyar kancellárnak Bécsbe. A röpiratot — olvassuk a nádor kísérőlevelében —, mely az uralkodóhoz intézett nyílt levél formájában igen éles szavakkal bírálja az uralkodóház külpolitikáját, és pártjára kel a francia forradalmi köztársaságnak, postán kapta, és a mellézárt néhány anonim sor szerint a latinon kívül magyar- és németnyelvű példányai is nagyszámban közkézben forognak Magyarországon. A kancellár azonnal továbbította az iratot Ferenc császárhoz, nem titkolva felháborodását. „Az irat — írta —, mely vakmerően gyalázza Felsőged Szent Személyét és Felsőged megboldogult Atyja Urát, magasztalja a francia szabadságrendezert, és amelyet nyílt forradalmiság hat át, igen veszélyes és kárhozatos.“ A kancelláriával és az államtanáccsal való többszöri tanácskozások után Ferenc szeptember 12-én elrendelte a magyar helytartótanácsnak a röpirat elkobzását és a szerző személyének kiderítésére a nyomozás megindítását.¹

A nádor azonnal utasította a vármegyéket és a szabad kir. városokat, hogy a területükön lévő nyomdáknak, könyvtáraknak a netán kinyomott, vagy nyomás alatt lévő példányokat foglalják le, és igyekezzenek kideríteni a röpirat szerzőjét. A beérkező jelentések azonban mind nemlegesek voltak² s a nyomozás teljesen elakadt. A nádor ugyan megbízta irodaigazgatóját, Boros Lajost, hogy próbáljon a szerzőnek, vagy legalább a fordítóknak nyomára jutni, — de hogyan? Az irat maga szinte semmi támpontot nem nyújtott. Szerzőként Gorani gróf volt megnevezve rajta, a Moniteur ismert-névű munkatársa, akinek az európai uralkodókhoz szenvedélyes támadó hévvel írt sorozatos nyílt levelei Magyarországon is ismertek voltak. „Ha valóban ő írta — mondotta Pálffy kancellár —, akkor is büntetést érdemel

¹ A vizsgálattal kapcsolatos fölterjesztések, rendeletek: Bp. O. L. M. Cancellária, 1793 : 10 006., 10 634., 14 478. és 14 669. sz., 1794 : 154., 929. sz. alatt. — Egyébként nem ez volt a legelső ilyen eset. A kéziratban terjesztett forradalmi hangú röpiratok 1790 óta meglehetősen sok gondot okoztak a helytartótanácsnak és a kancelláriának. Ezért már II. Lipót elrendelte 1790. szeptember 13-án: „cum in republica suprema lex sit conservatio communis tranquillitatis, totum id, quod eam turbat, errores, discordiam et scissiones gignit, aut gignere potest, quod obsequium erga terrae principem imminuit, teporem in observandis seu sacris, seu vero civilibus legibus, praeterea in rebus religiosis dubitandi libidinem post se trahere potest, pro nocivo et paci publicae summae adverso habeatur... simpliciter prohiberi“. (Bp. O. L. Helyttan. lt. Ben. Mand. 1790 : 25 387. szám.)

² Pest városa ugyan azt jelentette, hogy Kilián nyomdász szerint a nyílt levél magyar fordítása Debrecenben sajtó alatt van, de ez sem bizonyult igaznak. Debrecen város tanácsa felháborodottan tiltakozott „a gyanúsítás és a rágalom ellen“, s a „város jóhírnevének meghurcolásáért“ Kilián példás megbüntetését követelte. Bp. O. L. M. Canc. 1793 : 10 634. és 14 478. sz.

a fordító.“ De az sem volt lehetetlen, hogy a nyílt levelet nem Gorani írta, s az ismeretlen szerző csak propagandacélból használta a népszerű gróf nevét.³

December elején egy, az uralkodóhoz érkezett újabb névtelen levél a magyar kamara alelnökének titkárára, Szentmarjay Ferencre, egy fiatal, jogvégzett emberre irányította a figyelmet. „Ez az ember — írta a föl-jelentő —, állandó kapcsolatban áll gyanús és gonoszszándékú személyekkel, gyűlöli a németeket, azonkívül már régebben egy olvasókört szervezett, amelynek tagjai figyelemmel kísérik a Moniteur és más külföldi újságokat, és azokból a legfeltűnőbb részeket kiírják.“ Szentmarjayra irányította a gyanút Hlozek kamarai tisztviselő is, aki nagyjából ugyanebben az időben beszolgáltatva a nyílt levél egy németnyelvű példányát, és előadta, hogy azt Szentmarjaytól kapta. Szentmarjay azonban mindent tagadott, s végül is csak annyit ismert el, hogy a nyílt levelet lemásolta. Két példány volt birtokában — mondotta —, az egyiket több hónapja egy ügyvédtől kapta, „akivel társaságban találkozott, s nevét nem tudja“, a másikat pedig Gyurkovics professzor, a pesti egyetem röviddel azelőtt elhunyt tanára adta neki.⁴ Bár a további nyomozások folyamán a nyílt levélnek még több német, magyar és latin nyelvű példánya került elő, s mintegy harminc emberről derült ki, hogy a röpiratot olvasta, Szentmarjayra semmit sem tudtak rábizonyítani. A röpiratnak sem szerzőjét, sem fordítóját nem sikerült megtalálni.

•

A nyílt levél szerzőjének személye, megírásának körülményei körüli rejtély csak egy félév múlva, a magyar jakobinusok elleni hűtlenségi és felségéértési per folyamán oldódott meg. Martinovics Ignác, a per fő-vádlottja, a jakobinus szervezkedés vezére, a bécsi udvari vizsgálóbizottság előtt bevallotta, hogy a röpiratot ő írta. A munka megírásának körülményeit a következőkben adta elő:⁵

1792 eleje, Ferenc király trónralépése óta egyre növekvő aggodalommal látta, hogy a Monarchia külpolitikája mindjobban idegen, porosz érdekek szolgálatába szegődik, azáltal, hogy mereven a franciák ellen fordul. „Mivel láttam, — vallotta —, hogy ezeknek a rendelkezéseknek végeredménye csak a Monarchia pusztulása lehet, ezért egy alkalommal, amikor... Ferenc király Őfelségénél audencián voltam, beszéltem Őfelségének ezekről a rendelkezésekről, és figyelmeztettem őt, hogy ha nem lép más útra, abból a Monarchiára igen nagy hátrány fog származni.“ Azonban sem az uralkodó nem hallgatott rá, sem a külügyek vezetői, akiknek pedig szintén több ízben kifejtette aggodalmait. Végül is, miután látta, hogy hivatalos úton semmit sem érhet el, sőt egyre kevesebb lehetősége van véleménye kifejtésére, elhatározta, hogy aggodalmait egy nyílt levélben tárja ország-világ elé, s így próbálja

³ Ez volt Pálffy kancellár és a nádor véleménye, akik szerint Gorani nem ismerheti annyira a birodalmi és főleg a magyar viszonyokat, mint amennyire a röpirat szerzőjének ismernie kellett. Bár hiszen — mondták — az sem elképzelhetetlen, hogy adatait Magyarországról kapta s azután ő öntötte formába. Velük szemben Zinzendorf, az államtanács tagja, úgy vélte, a röpiratot nem írhatta magyar ember, szerzője valóban Gorani. (Idézi Mályusz E.: *Sándor Lipót főherceg-nádor iratai*, Bp., 1926, 634. l.)

⁴ A nádor összefoglaló jelentése a nyomozásról 1794. január 8-áról és április 3-áról a kihallgatási jegyzőkönyvekkel együtt. Bp. O. L. Vertrauliche Akten 36. fasc. 8. és 721. sz.

⁵ Martinovics 1794. szeptember 2-i és 3-i kihallgatásáról fölvett jegyzőkönyv: Wien, Staatsarch. Vertrauliche Akten 45. fasc., Verhörprotokoli des Martinovich. — Szeptember 16-i vallomásaiban, a vizsgálóbizottságtól fölített kérdésekre válaszolva, ismét kitért a nyílt levélre. Ekkor azonban már inkább csak arról beszélt, kiknek mutatta meg: Bp. O. L. Vertr. A. 4. fasc.

meg az uralkodót a végzetes útról visszateríteni. „Ismeretes, — mondotta —, hogy egy Milanóból kiutasított gróf, névszerint Gorani, több európai uralkodóhoz... levelet írt, s ezeket a Moniteurben kinyomatta. Ezért a Moniteur olvasói azt várták, hogy hamarosan hasonló levél fog megjelenni Ferenc császár Ófelsége ellen is az újság hasábjain.“ Ez adta neki az ötletet a nyílt levél megírására. 1792. végén el is készítette, s benne — mondotta vallomásában — „erősen köztársasági jellegű nyilatkozatok és kiszólások között tanácsokat adtam arra nézve, hogyan lehetne az osztrák ház külpolitikáját úgy irányítani, hogy abból az uralkodóháznak haszna is legyen.“ Az volt a szándéka, hogy írását beküldi közlésre a Moniteurnek. „Miután azonban a levelet egy nap alatt megírtam, lecsillapodott vágyam, hogy azt a Moniteurben, vagy valahol másutt közzétéve forgalomba hozzam, és holt eszmény (Totdes Ideal) gyanánt egyéb irataim között hevertettem.“

1793 elején azonban váratlanul kimaradt a Moniteur egy száma. „Itt, Bécsben, rögtön az a hír terjedt el, hogy ez a szám bizonyára azért nem érkezett meg, mert abban jelent meg a régenvárt levél.“ Amikor áprilisban Posten járt, ott is ugyanezt hallotta, sőt barátai bizonyosra véve, hogy neki megvan a Moniteurnek ez a száma, „sürgelvé kérték“, küldje meg nekik. Ezért Bécsbe visszatérve Hackel kereskedőnek (a bécsi jakobinus-per egyik vádlottja) lediktálta az általa írt nyílt levelet, s szerzőül Goranit jelölve meg, mintha csak a Moniteurből másolta volna ki, 1793 májusában eljuttatta Pestre Hajnóczy Józsefnek, akivel a jakobinus-szervezkedés révén kapcsolatban volt. Arra, — mondotta vallomásában —, hogy Hajnóczy az iratot másoknak is megmutatja majd, nem is gondolt.

A nyílt levél további sorsára fényt derítettek a magyar jakobinus mozgalom vezető tagjainak vallomásai. Hajnóczy, miután lemásolta, továbbadta Szentmarjaynak, majd Laczkovics Jánosnak, a Graeven huszárezred volt kapitányának, a Martinovicstól alapított „Szabadság és Egyenlőség Társasága“ másik két igazgatójának. Hajnóczy latinra fordította le, míg Szentmarjay németre és magyarra, Laczkovics pedig külön megegyezésre magyarra. Rajtuk keresztül terjedt el azután az ország minden részében.⁶

*

Martinovics vallomásának, hogy a nyílt levél megírására a császári ház jövőjéért való aggodás készítette, *nyilván nem adhatunk hitelt.*

A majdani magyar jakobinus-szervezkedés vezérének pályája, személyisége, telve van homályos és ellentmondó vonásokkal.

Ennek a rövid bevezetésnek szétfeszítené a kereteit, ha Martinovics életpályáját akarnánk megrajzolni.⁷ De a röpiratban írottak megértéséhez utalunk arra, hogy a lemergi egyetem II. Józseftől kinevezett fizika tanára, II. Lipót császár udvari kémikusa, Ferenc trónralépése óta mindinkább szembekerült az udvarral.

1792-ben szerzejárva Magyarországon, észre kellett vennie a reakció egyre nyíltabb előretörését. „Gyakori utazásaim lehetővé tették. — mondja a bécsi vizsgálóbíróság előtti vallomásában —,⁸ hogy megismerjem a magyar-

⁶ Szentmarjay vallomása: 1794. augusztus 30., szeptember 1. és 2.: O. L. Vertr. A. 47. fasc., Szentmarjay periratai, 4. sz. mellékl.; Hajnóczy vallomása, 1794. augusztus 29. és szeptember 6.: u. o. Hajnóczy periratai, 3. sz. mellékl.; Laczkovics vallomása, 1794. szeptember 2.: O. L. Vertr. A. 46. fasc., Laczkovics periratai, 4. sz. mellékl. — Ld. még Szilávy János vallomását a kir. táblán: O. L. Vertr. A. 43. fasc. Szilávy periratai, 3. és 4. sz. mellékl.

⁷ A Martinovics személye körüli problémáknak, valamint a magyar jakobinus mozgalom történetének egyébként a közeljövőben külön tanulmányt szeretnénk szentelni, amelyben részletesen kitérnénk mindezekre a kérdésekre.

⁸ Martinovics 1794. augusztus 13-i kihallgatásáról fölvett jegyzőkönyv. Wien, Staatsarch. Vertr. A. 45. fasc.

országi rendek és összes néposztályok (Volksklassen) hangulatát. Tudomásomra jutott, hogy a türelmi rendeletnek az udvari kancellária által történt módosítása a protestánsoknál országszerte hangos zugolódást váltott ki. A felvilágosodottabbak elégedetlenkedtek, hogy a régi sötétséget akarják visszahozni, s hogy az egyetemi tanszékeket, a közhivatalokat jezsuita szellemű egyénekkel töltik be. A jobbágyok, főleg az egyházi birtokokon, keseregtek a rájuk nehezedő nyomás miatt. Az alsópapság joggal panaszkodott az erőszakos és despotikus bánásmódra, melyben a püspökök és a főpapság részesíti őket... A bizalmas úton behajtott segélypénzek, a törvénytelenül elrendelt újoncozások forrongásba hozták Magyarországot. Ezekhez járult a Franciaország elleni költséges háború, mely a magyaroknak csak árthatott, a magyar tisztek mellőzése az előléptetésben... a félelem, hogy az orosz hadsereg új lengyelországi foglalásai révén egyre közelebb kerül a magyar határhoz, végül a bécsi és az orosz kabinetnek a lengyel fölkelés ellen irányuló szövetsége, — mindez Magyarországon nagyon kedvezőtlen fogadtatásra talált... Ezt a hangulatot észre kellett vennem.“

1792 őszén, a röpirat megírásakor azonban még nem döntötte el magában véglegesen, szembeforduljon-e nyíltan is az uralkodóházzal. A magyarországi korszakú polgárság és még kisebb számú polgáriasult értelmiség, amelyikkel Martinovics állandó kapcsolatokat tartott, sem számánál, sem heterogén összetételénél fogva nem volt alkalmas arra, hogy a franciák példájára egységes álláspontot és tömeget képviseljen. Ezért látjuk, hogy a polgári demokratikus kibontakozást keresők ingadoznak lépéseikben. Közülük sokat ott találunk II. József hívei közt: ezek úgy vélték, a rendi keretek áttörése csak a felvilágosodott abszolutizmus képviselőjével szövetségben lehetséges. A Habsburg-dinasztia azonban nem tölthette be Magyarországon azt a hivatást, amit betöltöttek nyugaton a nemzeti uralkodóházak, s az 1790-es évekre mind többen észreveszik, hogy a jozefinizmus is Ausztria érdekeinek szolgája akarja kötözni a magyarságot. II. Lipót alatt már értelmiségi körökben is hangot kap a dinasztiaellenesség, Ferenc trónralépése után pedig a mérföldes csizmákkal előrehaladó reakció, Ausztria merkantil gyarmatosító politikájának egyre kendőzeletlenebb megmutatkozása és nem utolsósorban a francia forradalom példája a már dinasztiaellenes polgári demokratákat a királyság intézményével is szembeállítja. A röpirat megírásakor Martinovics még megkísérli, hogy erre a vékony polgári értelmiségre is, és a nemesi ellenzékre is támaszkodjék. Hiszen a nemesi ellenzék 1790–91-ben nem csupán rendi kiváltságait félti, hanem bizonyos mértékben már a polgári érdekek szószólójaként is fellép.⁹ Ezzel magyarázhatjuk a Ferenc császárhoz írt nyíltlevél kettősségét: a birodalom külpolitikáját a franciabarát liberális polgár bírálja, a magyar sérelmek felsorolásánál azonban a köznemes hangja szólal meg.

A további fejlődés folyamán a magyar nemesség egyre inkább felhagy ellenzéki ségével. A francia forradalom hatásától, egy esetleges magyarországi parasztforradalomtól való félelme erősebb, mint a polgári reformokra való törekvése. A francia forradalom radikalizálódásával együtt a magyar nemesség és a Habsburgok bomlóban lévő szövetsége ismét fokozatosan megerősödik.

Ez a folyamat láttatja be Martinovicsnál, hogy egy polgári forradalmi mozgalomban nem számíthat a nemességre. A nemesi ellenzékéről nem akar ugyan lemondani, de másként szól a radikális, „jakobinus“ értelmiséghez és másként a köznemességhez. Mozgalma végleges megszervezésekor, 1794-ben már külön társaságban tömöríti a nemeseket és a polgárokat, mindegyiknek más kátét ír, s az igazgatónak adott utasítás szerint, a nemesi „reformerek-

⁹ Erre nézve l.: Révai József: Marxizmus, népiesség, magyarság. Szikra, 1948. 112. l.

nek" nem szabad tudniok, a „Szabadság és Egyenlőség Társaságába“ tömörült forradalmárokról. A két szemléletet későbbi írásaiban nem keverte egybe, nyilván mert úgy látta, hogy ez propaganda, szervezési szempontból sem hasznos. Talán ezek miatt a megváltozott irányelvek miatt is nem fedte fel soha, még a legbensőbb munkatársai előtt sem, hogy ő a röpirat szerzője.

A nyílt levél megírása és megjelenése között egy félv év telt el. Még egy félvévre volt szüksége Martinovicsnak, míg végleg rászánta magát, hogy tétleg is szembefordul az udvarral, 1793 tavaszára úgy látszik döntött: Pestre jött, hogy megkezdje a magyarországi — polgári és nemesi — elégedetlenek megszervezését.

A Ferenc császár és királyhoz írt nyílt levél megírása jelzi a fordulópontot Martinovics egyéni pályáján, azt, amikor az udvar embere a dinasztia és a reakciós rendszer ellen fordul. Közrebocsátása félvévvél később a magyar fejlődés szempontjából jelentős: az úgynevezett jakobinus szervezkedés megindulását jelzi.

Szólnunk kell még röviden magáról a nyílt levélről is.¹⁰ Szerzője Gorani grófnak, a *Moniteur*-ban megjelent nyílt leveleit tekinti mintaképének, de egyszeri olvasás meggyőzhet bennünket, mennyire föltötte áll a tanítvány a mesternek. Gorani udvari pletykákat és botrányokat ismertet, fecsegő, szerkezet nélküli formában. — Martinovics komoly politikai nézeteknek ad hangot, ez emeli ki a nyílt levelet a korabeli számos hasonló röpirat közül, s ez emeli magasan Gorani munkái fölé.

A nyílt levélben Martinovics az európai hatalmi viszonyok felmérése után vázolja elgondolásait a Habsburg-monarchia külpolitikáját illetően. Anyagismerete, tárgyi tudása meglepően nagy, s ha történeti hivatkozásai nem is mindig helytállóak, saját korának viszonyait kitűnően ismeri és mesterien állítja szemünk elé. Meglátásainak eredetisége pedig elismerésre készíti a kései olvasót. Felismeri, hogy az európai négy nagyhatalom — Franciaország, Oroszország, Poroszország és Ausztria — közül a Habsburg-birodalomra ekkor már nem a francia, hanem a porosz hatalom katonai törekvései a veszélyesebbek, s hogy Ferenc külpolitikája, mivel ezt nem ismerte fel, éppen legnagyobb ellenségeinek érdekeit szolgálja. Minden megegyezés Berlinnel porosz érdeket szolgál — mondja Martinovics — s nem kíméli bírálatában II. Lipót császárt sem, kinek uralkodása a porossal való megegyezéssel indult. Másik riválisá Ausztriának, kivel érdekei ütköznek, a cári Oroszország, mely lengyelországi foglalásaival egyre közelebből veszélyezteti az osztrák birodalom érdekeit, s amelynek balkáni hatalmi törekvéseit a Habsburgok egymagukban annál kevésbé védhetik ki, mert a porosz király és az orosz cár hallgatólagos érdekezésségben, egyetértően járnak el vele szemben. Csak a franciákkal nem ütköznek a Habsburgok hatalmi érdekei — írja —, s másik két vetélytársát Ausztria csak egy francia szövetséggel tarthatja féken. Francia szövetség nyugat felé, keleten szoros együttműködés Lengyelországgal (a lengyel trónra esetleg Habsburg főherceg megválasztása révén): Martinovics ebbe az irányba akarja terelni az osztrák külpolitikát. Igaz ugyan, hogy a Habsburg császárságot a francia köztársaságtól számos belső ellentét választja el, de Martinovicsnak meggyőződése, hogy ezen a téren

¹⁰ A nyílt levéllel elsőnek Fraknói Vilmos foglalkozott *Martinovics és társainak összeesküvése* c. munkájában. Fraknói félremagyarázza az irat tendenciáját (pl. szerinte Martinovics azért támadja II. Lipótot, mert „rászedte a porosz királyt Reichenbachban“) és „a szerző erkölcsi romlottságán“, valamint „cinizmusával ugyanazon színvonalon álló vakmerőségén“ kesereg. (180—181. l.) — Fraknói tendenciózus szempontjaival Pulszky Ferenc szállt szembe, kiemelve a nyílt levél objektív politikai meglátásait (*Martinovics és társai*. Bp., 1882., 42—44. l.). Rajtuk kívül más nem is foglalkozott a röpirattal.

minden összehasonlítás a franciák javára üt ki. A francia nép képviseli a jövő útját, és a császár megreakciós környezete hiába igyekezik hazugsággal, terrorral a népek gyűlöletét fölkelteni iránta. Az igaz szót végül is nem lehet elnyomni — mondja —, s a nép fel fogja ismerni a miniszterek és papok fondorlatait, akik magatartásukkal csak saját bukásukat siettetik. A Habsburg-monarchia a belső összeomlást csak egy módon kerülheti el tehát, ha a haladás útjára lép. — Rövidre fogva, ez a nyílt levél első részének lényege. E köré illeszti azután Martinovics támadásait Ferenc, és apja Lipót (akit ezen a téren egy sorba helyez fiával) politikája és személye ellen.

Ez a külpolitikai elmefuttatás. — amennyire kutatásainkban utána-nézhattunk —, Martinovics legegényebb felfogását tükrözi, s a maga idejében egyedülálló volt. Korábban, még a francia forradalom előtti időkben, Kaunitz kancellár nagyrészt hasonló külpolitikai érvek felsorolásával bizonyítottatta Mária Terézia előtt a franciákkal való együttműködés szükségességét. E idő-közben véleménye gyökeresen megváltozott, s bár a porossal való megegyezést Lipótnak nem ajánlotta, a forradalmi köztársasággal minden együtt-működést elutasított. De nemcsak az öreg herceg, a monarchia egyetlen más politikusa sem tudott szabadulni osztályhelyzetéből fakadó félelmétől, ha a konventre és a jakobinusokra gondolt. Privilegizált helyzetük megszűnhetése mindennél nagyobb veszélynek látszott előttük, s féltetve a politikai realitást, a birodalom legnagyobb ellenségével is hajlandók voltak szövete-kozni „a királygyilkos köztársaság“ ellen. Martinovics viszont annál inkább hangoztathatta a franciabarát külpolitika szükségességét, mert az ebből adódó belpolitikai változásokat elkerülhetetlennek és szükségesnek vélte.

Hogy a Poroszországgal való együttműködés a Habsburg-birodalomra káros, s hogy vele szemben a Monarchiának a franciákra kell támaszkodnia, Martinovics korábbi írásaiban már többször kifejtette. Még II. Lipót szolgálatában állt, amikor már erős szavakkal hibáztatta a reichenbachi szer-ződést és a franciákkal való szövetség mellett tört lándzsát.¹¹ Így azt mond-hatjuk, hogy a nyílt levélben kifejtett külpolitikai elgondolások nem újak Martinovics szájából. Az előadás módja és hangja azonban meglepetésszerűen új. Nemesak, mert nyílt uralkodóellenesség fűti, hanem azért is, mert kül-politikai érvei néhol csak burkoltan, a legtöbb helyt azonban egészen nyíltan appellálnak egy belső átalakulás szükségességére, s Rousseau alapján már a népfel-ség elvét is szembeözojezi a netán ellenkező uralkodóval és udvarával, mintegy sejtetve, hogy nem ez az utolsó szava Ferenchez és kormányához.

A röpirat első részének átgondolt, logikus, mondhatnánk kerek politikai elgondolásához és egész Európát átfogó szemléletéhez sehogyan sem illik a munka második része, mely a magyar rendi sérelmeket sorolja fel. A szerző eddig biztos tárgyi tudása egyszerre ingatag talajra kerül, másod-harmad-kézbeli adatokkal érvel, s látóköre hirtelen megszűkül: mintha minden átmenet nélkül Párizsból Pozsonyba érkezünk volna, az országgyűlés rendi ellenzéké közé. Mintha nem is ugyanaz az ember szólna: néhány oldallal előbb még „a magyaroknak aristocratabéli jármáról“ beszélt, — most pedig ugynezen magyarok rendi jogainak védelmében szónokol, s védi a nemességét „mert ha ez odavan akkor kész az egész nemzetnek rabsága“.

Az olvasóban önkénytelenül fölmerül a kérdés: vajjon nem utólag illesz-

¹¹ Ld. pl. 1790 legvégén írt dolgozatát: *Lettre à l'empereur Léopold...* (O. L. Vertr. A. 49. fasc.) Vagy 1792. augusztus 18-i nagy beadványát Ferenchez, ahol szintén a franciákkal való együttműködést szorgalmazza. (Wien, Staatsarch. Vertr. A. 60. fasc.) Mindkét beadványnak a nyílt levéllel való gondolati megegyezéseire rámutatunk a későbbi jegyzetekben.

ette ezt a részt nyílt leveléhez, talán akkor, amikor elhatározta, hogy a Moniteurben való közlés helyett Magyarországon bocsátja szárnyára.

A nyílt levél — s ezt nemcsak mondanivalója, de az irat mesteri felépítése, szenvedélyes és lendületes stílusa is mutatják — nem íróasztal számára készült. Szerzőjét gyakorlati cél vezeti: az uralkodóház és a fennálló rend ellen támad; tudatosítani akarja a még ingadozóknak a Habsburg-birodalom társadalmi és politikai berendezésének elmaradott, reakciós voltát, s ugyanakkor rá akar mutatni a haladás útjára, a követendő példára, a francia forradalom eredményeire. Meg akarja mozgatni az embereket, híveket akar szerezni. Martinovics azt gondolta, hogy a csak kisebb részében polgári, nagyobb felében nemesi származású magyar értelmiséget inkább megnyerheti, ha munkájában a rendi sérelmeket is megemlíti. Talán — ahogy erre céloztunk az előzőkben — azt hitte, hogy egy táborba tudja összehozni őket, nemesi és polgári elégedetleneket.

A Ferenc császárhoz és királyhoz írt nyílt levél azonban így végül is felemás elveket hirdet: benne a francia forradalmi eszmék a magyar rendi ellenzék felfogásával keverednek.

A nyílt levél Martinovics által írt eredeti francia szövege nem maradt ránk: Hajnóczy elégette. Itt közölt magyar fordítását Szentmarjay Ferenc készítette. Elfogatásakor apja, a Barkóczy grófok homonnai jószágkormányzója, a grófi levéltárosnak, Gindl Ferencnek lepecsételt csomagban néhány iratot adott át megőrzésre. Gindl felnyitotta a csomagot, s látva, hogy abban a jakobinus szervezkedésre vonatkozó iratok vannak, lemásolta őket, s a másolatokat eljuttatta a munkácsi görögkatolikus püspökhöz, aki a kancelláriára továbbította azokat. Innen kerültek a nádorhoz, s így maradt ránk a Ferenc császár- és királyhoz írt nyílt levél másolata is, — míg az eredeti példányt később az öreg Szentmarjay elégette.¹²

Gindl — ahogy a másolatból látjuk — csak törve beszélt magyarul. Az egyébként nagy gonddal készített másolatban ezzel magyarázhatók az ékezetek összevisszasága, az állandó betűkihagyások, valamint a német anyanyelvű másoló tollára valló helyesírási hibák.¹³ A szöveg azonban még így, torzított formájában is szépen mutatja Szentmarjay erőteljes nyelvvezetést és stílus-készségét, mely egyébként a többi forradalmi irat általa készített fordításában is szembetűnő.¹⁴

Mivel az eredeti (francia) szöveg nem maradt ránk, s a magyar fordítás is csak idegen kéz másolatában, szükségesnek véltük a ránkmaradt egyéb (magyar, latin, német) fordításokat mindenütt összevetni Gindl másolatával, hogy egyrészt Szentmarjay fordításának homályos, vagy elrontott helyeit megvilágítsuk, másrészt pedig, hogy minél jobban megközelíthessük az elveszett eredeti szöveg valószínű kifejezéseit. Ezeket a szövegösszehasonlításokat jegyzetben közöljük.

¹² Ld. Sándor Lipót nádor naplóját: O. L. Vertr. A. 34. fasc. No. 317. és M. Canc. 1795: 3325., 3713. és 4988. sz.

¹³ Így pl. a *b* és a *p* („bedig“ = pedig, „pelga“ = belga, stb.), a *t* és a *d* („téget“ = téged; „neket“ = neked, stb.) gyakori fölcserélése, a kettős mássalhangzók elhagyása, stb. Ezek a hibák egyébként valószínűvé teszik, hogy a szövegnek legalább is egyes részeit Gindl diktálás után írhatta. Ezeket a hibákat közlésünkben kijavítottuk, egyébként azonban mindenben ragaszkodtunk a kéziratához.

¹⁴ Szentmarjayról, mint fordítóról irodalmunkban eddig nem sok szó esett. Egyedül Eckhardt Sándor foglalkozott a Contrat Social-nak általa készített fordításával, „Rousseau congeniális fordítójának“ nevezve Szentmarjayt. (Eckhardt S., *A francia forradalom eszméi Magyarországon*, Bp., 1924. 44. l.) Véleményét Szentmarjay egyéb fordításai alapján mindenben megerősíthetjük.

FÜGGELÉK.

*Martinovics Ignác nyílt levele Ferenc császár és királyhoz
a birodalom külpolitikájáról.*

A nyílt levél tartalma: [I] Bevezetés; [II] II. Lipót kül- és belpolitikája; [III] 1. Ferenc politikájának jellemzése és bírálata: [III. 1.] keleti politikája, [III. 2.] Franciaország és a nyugati külpolitika, [III. 3.] a bécsi kabinet és az európai udvarok; [IV] A Habsburg-ház magyarellenes politikája.

Gindl Ferenc, a Barkóczy grófok levéltárosának, Szentmarjay Ferenc eredetijéről készült egykorú másolata: Bp. O. L. Vertrauliche Akten 47. fasc. Szentmarjay periratai, 9. sz. mellékl.

A jegyzetekben felhasznált egyéb variánsok: A.: Laczkovics Jánostól készített magyar fordításának töredéke Szlávny János másolatában: Bp. O. L. Vertr. A. 42. fasc. Szlávny periratai 6. sz. mellékl. — B.: Ismeretlenül készített töredékes magyar fordítása: Bp. O. L. Vertr. A. 49. fasc. sz. nélk. — C.: A Hajnóczy Józseftől készített latin fordítás másolatai: Wien, Staatsarch. Vertr. A. 45. fasc. Prozeß des Martinovics 9. sz. mellékl. és Bp. O. L. M. Cancellária 1793:10 000. sz. — D.: Szentmarjay Ferentől készített német fordítása: Bp. O. L. Vertr. A. 36. fasc. 8. sz.: NB jelz. mellékl.

A' CSÁSZÁRHOZ ÉS MAGYAR ORSZÁGI KIRÁLYHOZ SZÓLÓ LEVÉL,
MELLYET GORÁNYI IRT VOLT 7-DIK OCTÓBERBEN 1792. ÉS FRANCZIA
REPUBLICÁNAK ELSŐ ESZTENDEJÉBEN

Franciaából magyarra fordítottat^{a)}

Uram!^{b)}

[I.] Egész Europa réad függesztette Szemeit, midőn a' királyi Székro léptél, hogy egy 18 millio Emberből álló,¹ s-végzetlen tehetséggel biro Monarchiát^{c)} kormányozzál. Azok, kik sem Talentomaidat, sem Nevelésedet, sem Szivedet nem ismerték, nagy vélekedéssel voltak felőled, mivel nem képzelhették azt, hogy egy Ifiu Hercege, kit Josef Tsászár nevelt, azon leg többnyire Philosophiabeli Principiumoktul el távozhasson, mellyeket ezen Fejedelem országlásában, az Emberi Nemnek díszére követett.² De mások, kiknek modjok volt Tégedet közelebb meg esmérni, mind Birodalmadbéli Jobbágyaidnak, mind pedig egész Európának boldogságáruul azonnal lemond-tanak, mely vélekedést a' szomoru történet ime bizonyította:

[II.] Minekutánna Atyád a' philosophiabeli Principiumokat, mellyekkel oly ditsőségessen élt vala Toscaniában, el hagyta, s-azok helyett a' leg alább

a) A címet Laczkovics fordításából (A) vettük. Szentmarjay fordításának címében csak ez áll: Level Romai Tsászárhoz magyar országhi királyhoz etc...; B: Egy frantzia Polgarnak Ferencz Tsászárhoz írot levele, Paris 7-a 8-bris 1792 a Rep[ublika] 1-ső eszt[endejében]. C: Litterae ad Imperatorem et Regem Hungariae Franciscum Secundum, de dato 7-ae Octobris 1792, reipublicae vero Gallicae anno 1-o, datae a Goranio, ex idiomate Gallico translatae in Latinum. D: Brief an den Kaiser und König von Ungarn, [etc..].

b) Az összes többi példányokban: Sire!

c) A: végzetlen forrásokkal bővelkedő Monarchiát, B: végzetlen térségű Monarchiát, D: eine Monarchie von 18 Millionen Menschen, und unerträglichem Milteln.

¹ Gürtler számításai szerint 1789-ben a Habsburg-monarchia lakossága (Belgiumot nem számítva) 21 millió volt. (A. Gürtler, *Die Volkszählungen Maria Theresias und Josef II. 1753—1790*, Innsbruck, 1909, VIII. tábla.)

² Martinovics, éppúgy, mint a kortársak javarésze, nem látta világosan II. József politikájának alapvető reakciós vonásait.

való szineskedést, a' machiavelizmust és a' spionkodást fel vette,^{a)} hogy Josef által szorgalmatosan meg kémelt Népét járomba vehesse, fel-buzdult Arisztokratáit^{b)} s-Papjait el altathassa, végtére, hogy a' külső udvaroknak hizelkedhessen, minekutánna mondám ilyen Személyt, melyert az egész világ előtt Szégyent s-gyalázatot vallott, játszani kezdett, tehát azonnal nyumorúságot hoz Népére; a' szabad nyomtatást el-tiltya, el akarván nyomni ez által az igazat és az Igazságot örökre,^{c)} végtére magát a' Burkus Király által^{d)}, a' ki az ő Monarchiájának természetes ellensége, réa szedeti, meg tévén véle maga kárára ama Reichenbachi név alatt, a'hol tudni illik koholtatott, [az] ösmertes szövetekezést.^{e)}

Oda hagygya fegyverrel nyert bizonyos birtokait Török Országban, avval a' fel-tétellel, hogy ezek helyében Francia s-Lengyel országokat meg hódítsa; az Északi Despotánéval^{d/6} és a' Szardiniai királlyal⁷ még szorosabban öszevetekezik; a' gyalázatos Francia Szökevény partosoknak hathatos segítségét ígér, s-e' szerint magát Pilnitzben⁸ s-Pizában^{e/9} nyilvánképpen le

a) C: Spretis principiis philosophicis... vilissimam hypochrisim adoptaverit, Macchiavellismum item et tecta exploratorum studia. D: Kaum war Eüer Vater und Vorgänger in der öffentlichen Meynung mit Schande und Schmach bedeckt, dass er die Philosophischen Grundsätze, wovon er in Toskana einen so rümlichen Gebrauch machte, verlassen, und die niederträchtigste Heücheley, die machiawellistische Lasterpolitique und die Auszähung angenommen habe.

b) B: Aristokratákat és papokat. C: Aristocratae et irritati sacerdotes. D: Gereizten Aristokraten und Pfaffen.

c) B: hogy az igazságot és az igazat meg-fojthassa; C: ut et veritatem et justitiam suffocet; D: um die Wahrheit und Gerechtigkeit auf immer zu ersticken.

d) B: Észak Tyranusával; C: cum Tyrannia Septem[trional]; D: mit der Tyrannie des Nord.

e) A: Pizában és Pillnitzben. B: Pizában és Pilnitzben.

⁴ II. Frigyes Vilmos, porosz király.

⁵ II. Lipót, hogy a II. Frigyes Vilmos porosz király részéről megindított diplomáciai akciónak elejét vegye, s így országaiban, főként Magyarországon az elégedetleneket izolálja, 1790. július 27-én Reichenbachban kötelezte magát a II. Józseftől kezdett török háború területi hódítás nélküli befejezésére. A porosz király viszont megígérte, hogy a Monarchia elégedetleneivel való kapcsolatait megszakítja, és ugyanakkor lemondott újabb lengyel területek bekebelezéséről. — Martinovics korábbi írásában sem helyeselte a reichenbachi szerződés megkötését. Így 1790 novemberében II. Lipót császárhoz írt nyílt levelében hibáztatja a poroszokkal való megegyezést, bár helyette ekkor a Katalin cárnővel való szövetséget ajánlja: „il aurait fallu opposer à ses [II. Frigyes Vilmos porosz király] menaces une conduite ferme, et vigoureuse, et surtout ne point abandonner votre allié l'impératrice de Russie. — démarche aussi contraire à la bonne foi, qu'à la seine politique. Étroitement unie avec cette Cour, Votre Majesté aurait pu braver impunément toutes les rodomontades prussiens.“ A II. Lipóthoz írott nyílt levéllel azonban Martinovicsnak az volt a célja, hogy magára irányítsa az uralkodó figyelmét, és jóindulatát, ezért az egész szerződésért a császár tanácsosait teszi felelőssé: „ceux qui en votre nom, Sire, ont signé la convention de Reichenbach, se sont couvert d'un opprobre éternel: toutes les personnes sensées, et jalouses de gloire de sa maison, rougissent du pitoyable rôle que ses Messieurs ont joué sur la frontière de la Silésie...“ (Lettre adressée à Sa Majesté l'Empereur. O. L. Vertr. A. 49, fasc.

⁶ II. Katalin cárnő (1762—1796).

⁷ III. Viktor Amadé, egyben Szavója uralkodója, uralkodója.

⁸ 1791. augusztus 27-én II. Lipót császár és II. Frigyes Vilmos porosz király a francia emigránsokkal való tárgyalások eredményeként a szászországi Pilnitzben közös deklarációt bocsátottak ki, melyben általános formák között nemetszésüket fejezték ki a francia nemzetgyűlésnek XVI. Lajossal szembeni magatartását illetően.

⁹ Minden valószínűség szerint a II. Lipót által XVI. Lajos és családja szökésének hírére. 1791. július 6-án Padovában kibocsátott jegyzéket érti, melyben a császár felszólítja az angol, spanyol, porosz, nápolyi és szárdinai uralkodóházakat, hogy foglaljanak állást XVI. Lajos mellett. (Az A., B. és C. variánsi felsorolási sorrendje — „Pisában és Pilnitzben“ — is valószínűsíti, hogy Pisa elfrás Padova helyett.)

kötelezi, hogy a' Francziák szabadsága ellen öszve esküdtt Tiranusok *Szövetkezésének* feje lészen, Lengyel országnak fel osztását azonban, mint bizonyos prédát, úgy nézi;¹⁰ birodalmainak belső Igazgatásában nem egyébre, hanem kényne szerint valo uralkodásra igyekszik, Ministereit seminek tartya és meg-veti, s-ez egyben leg alább nem hibázott, mert mind ostobák, erköltstele- nek, fel fuvalkodott kevélyek és gazdagságban uszó tsapodárok.¹¹ Es titkon egyébrül nem szóll, hanem tsak Alzatzia, Lotharingia és Francia-Flandriá- nak meg hódításáru,¹² és a'mint arra valami szines ok^{a)} kellett, tehát min- denütt királyokat fenyegető Jakobinusokra mutat,^{b)} s-panaszolkodik, hogy már kétszág meg étetni akarták.¹³ A Tudos Embereket minden dühösséggel üldözi; a' Francia királyt rá tanittya, alatomba, hogy a' Népe által elejibe tett Constitutiót Szinre^{c)} fel-vegye.¹⁴ s-egyszersmind küldi Draband- seregeit^{d)} Belgium határra a' végett, hogy Francia Országba be-rohanhas- son, s-sógorát előbbéni Tiránusi Tronussára vissza tehesse.¹⁵

De mind hiába! mert a' fátumok nem engedik néki, ezen Szabadság ölö Planuinak végit meg élni, a' Fertelmes Zabolatlan életre adja magát.)

a) D: praetextus.

b) B: mindenütt Jakobinusokat látt, kik a királyokat halállal fenyegették; C: subdole Jacobinos latentes, ubique regibus imminantes se reperisse, clamant; D: lässt er überall Jakobiner sehen.

c) B: ad speciem.

d) B: drabantyainak Csörhégét; C: satellites suos; D: seine Horden von Trabanten.

e) B: a sok mindenféle régi excessusok erőt vesznek rajta...; C: luxuriei omnis generis debitus sceleratam machinam exhaustit...

¹⁰ Lengyelország felosztásának terve sűrűn szerepelt a porosz-orosz-osztrák tárgya- lásokon, hogy 1793 januárjában be is következék, de Ausztria kizárásával csak Porosz- ország és Oroszország között. (Ld. A Sorel, *L'Europe et la Révolution*, II. Páris, 1885. 457. és köv. l.)

¹¹ Hasonlóképpen írt a *Lettre adressée à Sa Majesté l'Empereur*-ben is.

¹² A porosz-osztrák tárgyalások közben többször fölmerült az a gondolat, hogy egy Franciaország elleni győzelmes hadjárat esetében II. Lipót Elzászt és Lotharingiát, vala- mint francia Flandriát kapná. (Ld. Sorel, *i. m.*, II, 239—242. l.)

¹³ Arra, hogy Lipót császár panaszkodott volna a jakobinusokra (vagy másokra), hogy meg akarták őt étetni, nincs adatunk. Arra, hogy a jakobinusok ilyesmivel próbál- koztak volna, — még kevésbé. Megemlíttjük azonban, hogy egy ismeretlentől (Szu- hányi? Bodenloss?) Igaz Hazafi álnéven írt munka, (*A Szabad Kőművesek jakobinusok*, 1793) a szabadkőműveseket (azaz a szerző szerint, a jakobinusokat) azzal is megvádolja, hogy Lipótot megakarták mérgezni. (Az ezzel kapcsolatos vitákra ld. Kazinczy levelét 1794. július 24-éről: Benda K., *Kazinczy ismeretlen levelei 1794-ből. Irodalomtörténet*, 1949. 329. l.)

¹⁴ A ránkmaradt adatok nem erősítik meg Martinovicznak ezt az állítását: a csá- szár sem az alkotmány elfogadását, sem annak visszautasítását nem ajánlotta sógorá- nak. Általában várakozással szemlélte az eseményeket, egy ideig azt hitte, hogy a francia- országi forradalmat a belső reakció erőivel sikerül elnyomni, s óvakodott még tanács- adás révén is belekeveredni az eseményekbe. Ld. Sorel, *i. m.*, II. 270—277. l. és H. Schlit- ter, *Zur Geschichte der französischen Politik Leopolds II.* (*Fontes Rer. Austriacarum, Diplomataria XLVIII.* k. bevezetése). LIX. és köv. l. — Mária Antonia Mercy grófhoz frott bizalmas levelében felsorolva az érveket, amelyek XVI. Lajost az alkotmány elfoga- dására bírták, nem hivatkozik Lipótra. (1791. augusztus 26. Közli: Arneth, *Marie Antoinette, Joseph II. und Leopold II.* Leipzig, 1866, 205. l.) — Kaunitz hg. pedig, II. Lipótnak kül- ügyekben legbelsőbb munkatársa, arra a hírrre, hogy XVI. Lajos elfogadta az alkot- mányt, ezt írta Spielmann bárónak: „Le roi a mieux aimé être roi sur le pied de la constitution, que de ne plus l'être du tout.“ (1791. szeptember 28. Közli: Vivenot, *Quellen zur Geschichte der deutschen Kaiserpolitik*. Wien, I. 259. l.) Ld. még Lipót levelét test: véréhez, Mária Krisztinához. 1791. október 27-éről. A. Wolf, *Leopold II. und Marie Christine. Ihr Briefwechsel*. Wien, 1867, CLXXVIII. és CLXXIX. sz.

¹⁵ Az egyre élesedő külpolitikai helyzetben a flamand egyesült államok hívei Liège- ben és más városokban nyílt osztrákellenes tüntetéseket rendeztek. Ezért, meg valóban egy Franciaországgal való háború lehetőségét is szem előtt tartva, 1791 őszén Lipót meg erősítette a helga helyőrségeket.

ki fogy az erő bűnös Testébül, meg-hal, nem hagyván maga után egyebet, a' leg-legutálatosabb Tiranizmusz emlékezeténél.

[III.] Uram! Hát Te halála után mit tettél, mitsoda Sistémát választottál magadnak országid kormányzására, és végtére mely Diplomatiát vettél fel régi frigyes Barátaidra és a' többi külső Udvarokra nézve? A helyett, hogy atyádnak nagy hibáit helyre hoznád, és Battyának¹⁶ Sistémáját tökéletesítenéd, Te azokat szorgalmatosan meg tartottad, és a'mi több, hitetlen Ministereidre,^{a)} biztat egészen magadat, kiknek valójában sem tudományok, sem erkölcsök nintsen; mely Szempillantástól fogvást Monarchiádban seminek tartatol, s-Ministereid, Tanácsossaid, udvarnokaid és spionnyaid magoktul tesznek mindent. Ezek készítik Tronusod romlását, melynek összeomolni kellett, mivel annak fundamentomit semmivé teszik, és így Szándékok ellen a' Revoluziót ők magok eszközik, mely az egész Népek Szeme előtt, *ki a' Polgári Társaság fő-hatalmának valóságos kútfeje*, el követett gonoszságaiknak végét szakasztand.^{b)}¹⁷

[III. 1.] Minden a'mi országlásod kezdetétől fogva eddig történt, azt bizonyította, hogy Te önnön magad Javad ellen dolgozol; melynek a' következő környüállásis elegendő próbája: Az oroszok^{c)} által már régtől fogva el nyomatott, s-a Burkus által meg-tsalatott szerencsétlen Lengyelek, egyik Testvérednek koronájokat örökös successioi Jussal most nem régen ajánlották, azon okbul, hogy dolgaikon részt vennél, mellyeknek igazságát az egész világ meg ismerte.¹⁸ Nem hogy arra hajlottál és ekkép egy frigyes Barátot szeresz-

a) B: hitetlen, tudatlan, és rossz Ministereidre; C: ignorantissimis et nulla virtute conspicuis Ministris; D: Eüre treülosen unwissenden Minister.

b) B: Ezek ássák alá a te királyi székedet, hogy az leomoljon, ezek készíték akaratyok ellen a Revoluziót, mely is mind azok sok gonoszságoknak vége lesz, mellyeket üdög a királyok a nép ellen, a kinél az igaz felelőség vagon, elkövettek. C: ... et sic etiam inviti omnia praeprant ad revolutionem, quae terminus sit omnium criminum quorum se reos faciunt, coram populis, qui veri nominis souverain notitiam habet.

c) B: muszkák.

¹⁶ T. i. II. József császárnak.

¹⁷ Hasonló értelemben írt Martinovics 1792. szeptember 22-i titkos jelentésében Gotthardinak (persze a nélkül, hogy a népfelség rousseauj gondolatára hivatkozott volna): „... behaupten nun alle, dass wenn der Monarch so zu regieren vortfährt, wie bishero, wo ein jeder das Opfer eines Minister oder Referenten wider alle Gerechtigkeit, werden muss, so wird Niemand auf der Welt einen Aufruhr, welcher jezt zur Sitte dieser Zeiten geworden ist, verhindern, Das Missvergnügen ist besonders in Ungarn auf den höchsten Grad gestiegen...“ (Wien, Staatsarch. Vertr. A. 57. fasc.)

¹⁸ Hogy az orosz és porosz ellen egyaránt küzdő Kosciuszko-párt valóban felajánlotta volna a lengyel koronát valamelyik osztrák főhercegnek, — ennek nincs valószínűsége. Egyébként 1792. október 18-án Gotthardihoz írott jelentésében Martinovics még csak, mint ötletet említi ugyanezt: „Der Monarch müsste jezt die unterdrückte pohlische Konstitution unter seinen Schutze nehmen, die Pohlen würden noch jezt, um sich wider die Russen und Preussen zu rechen, die Thronfolge einem Erzherzog zusagen, und freundlich garantiren. Unter so mächtigen Schutze würden die Pohlen eine Recon-federation in Pohlen hervorbringen. Sollten die Russen auf diesen Schritt ihre Alliance mit uns aufgeben, so müsste der Monarch gleich eine Alliance mit Türken, und die Garantie der Krim den Türken, gegen eine freie Schifffart bis zum Schwarzen Meer versprechen.“ (Wien, Staatsarch. Vertr. A. 57. fasc.) — Ezzel teljesen megegyezően írt bécsi fogságában készült emlékiratában, amikor a szerinte követendő külpolitikát vázolta: „Solange Pohlen in der Klemme ist, so wird gerne bei der Konstitution van 3-ten May 1791 bleiben wollen, und es ist nicht zu zweifeln, dass es anstatt das Haus von Kur-sachsen, lieber einen Erzherzog von Oesterreich zum Erben des Throns annehmen würde, um einen solchen Allirten, wie Haus Oesterreich ist, auf immer zu gewinnen.“ (Geheimer Politischer Entwurf, den österreichischen Staat sammt noch einigen andern Staaten der neuen diplomatischen Balance auszuopfern, und zu vernichten. O. L. Vertr. A. 59. fasc. sz. nélk.) — Hasonlóan ír 1795 májusában készült politikai végrendeletében is: „Il fut conclu entre nous [Lipót császár és Martinovics]... de se joindre aux

tél volna magadnak, a'ki segítséged, s-új Constitutiója¹⁹ által a' Te és az ő Ellenségeit meg zabolázta volna, hanem inkább ezen jó Népet meg vetetted, az oroszokkal lévő szövetségedet meg erősítetted. Lengyel országnak felosztását titkon helyben hagyta, végtire minden igazság ellen réa állottál, hogy a' Burkus király maga katonáit oda küldje ezen szerentsétlen ország egy részének el foglalására, kinek más egyebb vétke nem volt, hanem hogy magát erősebb Lábra tenni akarta, minden külső Usurpationnak további megátolására.

Szerentsétlen^{a)} Fejedelem! ki veszteted a' Te véled vetekedő Fejedelmeknek nagyobbodásokban nem látod. Mennél hatalmasabb lész a' Burkus, annyi-val jobbá tarthatsz attól, hogy *Szövetkezéseket* valamely színés ok alatt^{b)} meg ne szegje, mert fontold meg, hogy a' Berolini Kabinétum Európában frigyeseihez leg álnokabb, és midőn ekképp Londoni, s-Petersburgi Udvarokkal barátságát meg tartya, vigyázz, hogy réad ne üssön, s-Czech, Morva országot és Silesiának azon részit is, melynek birtokában vagy, el ne foglalja. Hogy ha a' szabad Francziák valamennyi koronás Tiranusoknak gonosz Diplomatiájokat el nem fogják ronthatni, és helyében olyat fel állithatni, mely minden Nemzeteknek Szent Jussait fenn tarcsa, tehát Te többé azon Europai Fejedelmek közzé számlálhattni nem fogsz, kik a' hatalom mértékét Európában tartják. Olvasd nagy Nemzetek Historiáját. s-meg látod, hogy azokat többnyire nem egyébb, hanem a' Diplomacziában tett hibák rontják meg. Ha meg engeded, hogy az Orosz fegyveres kézzel Lengyel Országnak egy nagy részét el foglalja,²⁰ tehát szomszédod lész, és mivel akkor magában elegendő ereje léssen, majd ezer nála tudva lévő modokat találand, miképp ingerkedgyen véled és a' Burkusok Projectumát mikép' segittse. Az a' Despoták Diplomacziájában is Szent Principium: hogy egy nagy hatalom azonnal megtsonkul s-alább száll, ha más véle vetekedőnek a' körülötte fekvő kis hatalmokat oda engedi, úgy hogy ezek királyla szomszédja lész, mert olyanok a' nagy Tiranusoknak Sóvárgásai, hogy minekutánna a' kis Társasági Testeket^{c)} fel falták, utollyára egy másra rohannak, s-egy mást rontják.

Uram! nem hiszed Te azt, hogy az Orosz a' Napkeleti Tsászári Tronusnak Constanczinapolyba való meg ujjítására tzelőző kevély Planumját Kabinétumjában ne főznél? és e' Planumba nem veszed é észre Monarchiádnak végső romlását? Az Orosz egyebet ne tégyen, tsak ezen Projectumát alsó-magyar Országi, Selavoniai, s-Horváth Országi Jobbágyaid közze tsusztassa, az oda való Religióbéli, ugy valamint a' nyelv atyafiságából származó Fanatizmust fel ne inditsa, hogy e' Lakosokat a' Magyaroktól, kik őket annyi Századoktól fogvást nyomják,^{e)} el idegenitse, s-el válassza. Ők ezen esetre az Oroszokat,

a) C: obcoecata.

b) B: akar mitsoda szín alatt.

c) Szentmarjajnál egy mondat kimaradt: B: no de ha a Burkus végre hajtya szándékát, mit fog ebben az esetben a muszka tsinálnai?

d) B: apróbbakat; C: parva corpora populorum; D: Staatskörper.

e) C: eos ab Hungaris, quos oppressores suos putant.

Polonais, régénéris par leur nouvelle constitution, sous la condition qu'un archiduc devient successeur de la Couronne de Pologne." A végrendelet szerint Lipót terve egy lengyel-porosz-osztrák szövetség létrehozása lett volna, a porosz és orosz ellen. (O. L. Vertr. A. 41. fasc. 86—88 fol.) Mindezek alapján úgy látjuk: az, hogy a lengyelek Habsburg-őherceget hívjanak meg a trónra, csupán Martinovics elképzelése volt.

¹⁹ Az 1791. május 3-i, a korábbinál jóval liberálisabb lengyel alkotmány.

²⁰ Ez néhány héttel a röpirt megírása után be is következett, A Dubienka melletti ütközetet Kosciuszko elvesztette, s II. Katalin cárnő és II. Frigyes Vilmos porosz király 1794. január 4-én másodszer is felosztották Lengyelországot.

mint Szabadítójókat tekintenek, kik őket a' Magyaroknak Aristocratabeli Jáрма alúl,^{a)} mely gyenge kormányod alatt naprul napra tűrhetlenebb, mint sem valaha lett volna, fel-oldozzák. És így ezen Nép az Oroszokhoz kaptsolná magát, s-az által nagy Planumjokat első segiténé Magyar Ország akkor nem tenne többet egy maroknyi Embereknél, s-igen tsekély volna arra, hogy azt, a'mi még most is kétséges, tudni illik: Nagy Monárchiádnak fel darabolását, akar^{b)} mint akarná is, meg hátrálhatná, mely Monárchiádnak öregbítése Eleidnek annyi fáradságokban, Népednek pedig annyi vérében kerültt vala. Ministereid ugyan ezen elő adásokat olyba fogják tartani, mint a'melleyek szokott okoskodások módjátul, s-ministerialis be-látássok környékétül igen messze esnek, nem is tsuda, mert ők azzal a'mi 15 vagy 20 Esztendőök múlva Tartományaidba történhet, keveset gondolnak, és tsak önnön hasznokat keresik. De Te Uram, kinek kötelességében áll, mind azon hasznos modoknak fenn tartása, melleyek által maradékidra Házad Nagyságát, s-Néped boldogságát által szállíthatod, Te, mondom, ugy mint Ministereid nem gondolkodhatsz, hogy meg alázásodnak eszköze magad ne légy. Hasonló a' Cabinetumok politikája a' Kereskedők szám-vetéséhez: a' meg tett rendelések, vagy a' jelen lévő speculáziók tsak annyiban jók, s-helyesek, hogy ha a' jövődő szerentsétségeket el távoztattyák és bizonyos hasznokat hoznak, minden egyebb Politica vagy Diplomatiabeli speculatio vagy a' király gyengességébül vagy Agensei ravaszságából származik.^{c)}

Végítire tegyük-fel, hogy az osztályos Hatalmak^{d)} Monárchiádnak romlását nem akarják, hidgyük el, hogy Lengyel Országnak igazságtalan fel-osztásával meg elígesznek; de hiszed e? hogy Európának többi része, vagy is a' második rendbeli Hatalmak, ezen hódításokat tsendes elmével nézni fogják, vagy hogy helyben hadgyák. Tellyességgel nem! Ezen osztály^{e)} fel háborította a' Svekust, Danust, Helvetusokat, Hollandusokat, Velentzeieket, Genuabelieket etc. Mind ezen Hatalmak, ezen Usurpationnak el követésében látni fogják minden Nemzetek Jussáinak meg sértését, s-nem fundamentom nélkül mondhattya, hogy ma holnap ők is hasonló sorsra juthatnak. És valóban valamint a' Tiranusok mindég valamely szines okokat találnak, melleyekkel Principiumaiknak Immoralitását palástoltyák, az Oroszok öt Esztendő múlva, megint az mondanák, mint most Lengyel Országban, hogy Stokholmban s Uppszáiban Jakobinusok vannak, hogy tehát Svécziát el kell foglalni; a' Burkusok mondanák azon időben, hogy Koppenhagaban és Lüttichben Jakobinusok vannak, hogy tehát Burkus seregeiket kellene oda küldeni; végtére az Austriai ház nem szégyenlené Baváriát, Helvecziát el foglalni, és a' német Római Birodalmat meg szaggatni, mint Jakobinusokkal pöszögő tartományokat.^{f)} Ó! mely nagy hasznokat hozna be a' hódítások után szüntelen szomjúhozó Tiranusoknak.

Nem Uram! nem oly nagy még Európában a' félelem és vakság, hogy az Emberek *Szöveikezésteknek*²¹ gonosz tzéllyaít által ne látnák, s-hathatós meg gátolásául ne gondolkodnának! Én tehát egész dolgokatok képtelen bolondságnak tartom, mely *ellenetek*, kik ugy szólván az egész világot fel falni akarnátok, egész Európának haragját s-gyűlölségét fel indittyá.

a) B: a nemesek jáрма alól; C: a jugo aristocratico; D: von dem aristokratischen Joch der Ungarn.

b) B: meg akadályoztatná; D: zu verhindern.

c) B: szolgálai hamiságok következése; C: malae ministrorum vel agentium fides; D: Der Falschheit seiner Diener.

d) B: az edgyesült Hatalmasságok; C: dividentes; D: die mittheilenden Mächte.

e) B: Ez; D: diese Theilung.

f) B: mely tartományok tele vannak Jakobinusokkal.

²¹ Az 1791. február 7-én kötött osztrák-porosz szövetséghez 1792-ben Piemont is csatlakozott.

[III. 2.] Beszéllyünk már most Francia Országrul, melynek lakossai minekutánna az Udvar által sok Századoknak folytában merészen el követett tiranikus gonoszságoknak temérdek súlyát már többé nem szenvedhették, végtére oly észszel, s-bátorsággal birtak,^{a)} hogy bilinteiket öszve törnék, a' böstelen Feudalitást^{b)} gyökerestül ki irtanák és a' Despotának Tronussát fel forgatnák, mely körül gyalázatos szolgálai azon munkálódtak, mikép a' Népet pusztítsák és nyomoruságnak leg mélyebb örvényébe döntsék.

Ha Te ezen Revolucziónak folyamottyára figyelmeztél volna, kitanúlhattad volna belőle azt, hogy e nemzet^{c)} szabad akar lenni, és mennél jobban fogják szagatni az öszve szövötkezet Hatalmak,^{d)} annyival győzhetlenebb lészen. Egy oly Nemzet, a'ki mindég leg első vala a' világon, soha sem fog ollyan alatsonsdgra vetemedni,^{e)} hogy a' királyok előtt fejét meg hajtsa és Cabinetumjaikba koholt Törvényeiket fel végye.

Mit tett ezen Nemzet midőn Verszályi Udvar Constitutiót szerző Nemzeti Gyűlést széjjel hánni akarta? Fel forgatta a' Bastillát, s-a' királyt Párisba hozta, hogy meg mutassa a' világnak, hogy a' Népek magának kell akkor a' polgári fő ha'almot kezébe venni, mikor királlya vagy tehetetlen [a] köz javának munkálására, vagy oly gonosz, hogy népe vérében mosdik.^{f)}

Miképpen viselte magát e' Nemzet, midőn királlya el szökött? A' nélkül, hogy Várenben való meg foggat'atását tudná,^{g)} nem hogy ezen állypottyában meg ijedt volna, de sótt inkább Elméje s-fel világosodott Haza Szeretete, s Szabadsághoz való buzgósága által magát még szorosabban öszve kaptsolta, s-kevés hija volt már akkor is, hogy a' szökevény királyt le nem tette, s-a' Francia Republicat el nem kezdette.

Mit tevének a' Franciaák, midőn a' király Feleségének s-a' külső Udvaroknak vakon engedelmeskedett, és így gonosz szándékjokat tellyesítette, fel vévén szinessen^{h)} a' Constituziót a'végett, hogy titkon a' Szökevény partosok seregétⁱ⁾ és a' lárvás Haza Árulók sokaságát, kik a' volt Királynénak s-Cabinetumodnak segítségére lettek volna, annál alkalmasabban fizethesse? Ezen mesterkedésnek leg nagyobb zsvajjában a' Párisi Nép álnok Laffajetrül,^{g)} a' Haza árulásnak ál orozáját le szakasztya, az ugy nevezett frigyes Polgárokⁱ⁾ a' Párisziakkal együtt Tuilleri Udvarra rohannak, s-ezen Szabadság ellen

a) B: meg világosodtak és nekie bátorodtak.

b) B: a gyalázatos szolgálást; C: ignominiosam feodalitatem.

c) B: a nép; C: populus Gallicus; D: das Volk.

d) E: és mennél inkább vívják azt; C: quoque stolidiores futuri sunt exteri; D: je mehr die fremden Mächte die Thorheit begehren werdenes anzugreifen.

e) B: Soha sem fogja magát annyira alázni; C: nunquam se ita exhumiliabit; D: wird nie so niederträchtig seyn.

f) B: Példát adván a világnak, hogy azon esetben, midőn a király vagy erőtlen a népen segíteni, vagy álnokul el akarja fojtani: akkor a Népre száll a felelősség (souverainetete [!]). C: ut pateret inverso supremam ultimo per populum exerceri potestatem, dum Rex ad procurandam felicitatem aut invalidus est, aut etiam ad perdendum populum maliciosus. D: um der Welt zu zeigen, dass das Volk allein in dem Falle seine Souverainität ausüben müsse.

g) B: ad speciem; D: zum Schein.

h) B: az Emigransok Taborát; C: emigrantibus; D: die Emigranten Armée.

i) B: a foederatusok; C: foederati; D: die Föderirten.

²² Varennes, ahol a határon átszökni készülő XVI. Lajost és családját felismerték és elfogták, 1790. június 21-én.

²³ La Fayette marquis (1757—1834) tábornagyot, a francia középső hadsereg parancsnokát 1792 szeptember végén, a konvent hazaárulás miatt a forradalmi törvénytörvények elé idézte, Erre mintegy ezer emberrel megkísérelte Angliába szökni, de Belgiumban, október 20-án fogságba esett, Hogy szökéséről és fogságbaeséséről Martinovics még nem tud, az alátámasztja, hogy a röpirat valóban október elején íródott.

intselkedő Tiranizmusnak fészket fel dúlyák,²⁴ a' Departementumbéli szabad akaratuak azomban mindenünnén öszve gyülekeznek, s-magokat a' Táborhoz tsatollyák, mely a' király hamossága s-ágensi ravaszsága által meg gyengítve vala. S-az után mi vége lett mind ezen árulásoknak? Nem egyebb, hanem az, hogy valamennyien mind a' Revolutio javára fordultanak!²⁵ mert Szabaudiát²⁶ meg hódították, Nizát el foglalták, Spira, Mogenzia²⁶ és Francofurtum városok e' nagy Nemzetnek hatalmába estek. A' dühös Burkus király és a' Braunsvaigi Herczeg, az Austriai Latrokkal egygyütt gyalázatossan ki üzet-tettek a' Franczia földrül. Azon időben a' *Franczia törvényhozók* Talentumaik-nak, bátorságoknak s-erkölttségnek nagyságát világ elejébe terjesztették azzal, hogy a' *Nemzet áruló^{b)} királyt tömlöczbe vitették, s-á királyi hatalmat Franczia Országban el' törölték.*²⁷

Ezek olyan esetek, mellyeknek Europa tanúbizonysága vala, a' kiis ezen Nemzet böltsességét s-fáradhatatlanságát álmétkodva tsudálta! *Te egyedül, Fele-ségeddel s-más némely gyermeki játékokkal mulatván magadat királyi Palotában,* azokat nem tudtad, mert ugyan azon időn, midőn a' Francziák az öszve szövethözött Táborot kergették, Generalissaid s-Ministereid oly szemte-lenek vóltak, hogy neked azt mondanák, hogy a' Franczia *Chalónnál* be santzolt Tábor nem sokára kintelen lész fegyverét letenni s-magát egészen meg adni, és hogy 8 napok múlva Páris várossának Ura léendesz. Oly egygyügyü valál, hogy mind ezeket el hitted, örömdöd hasonló vala a' gyermeki örömhöz. Melytül ugy meg tántorodtál, hogy szolgálidnak s-inassaidnak monád, hogy nem sokára gyönyörűséged lész a' jó rendet Franczia Országba viszsza helyez-tetni. *Te és a' Jó rend!* mely ellenkezés! meg látzik, hogy nem tsak filozofia-béli s-politicabéli Principiumoknak, hanem még a' józan észnek is szükivel vagy! *A' jó rend^{c)} és Te,* a'ki minden tselekedeteidnek inconsequens,^{c)} és privatus dolgaidban sistema nélkül vagy, Te kinek azokat, a'miket az Audenziákban Tronusod elejibe jövő Embereknek felelni szükséges, szórul-szóra elébb köny[v]nélkül tanulnod kell, Te ki az instansokat gorombául meg tsalod, midőn nekik mindént meg ígírsz, és azomban éritek semmit se tészel, végtire Te ki minden ministerialis Tanácskozásnak titkait Feleséged s-inassaid előtt ki lotsogod, Te mered tehát azb felőled állítani, hogy majd egy oly Nem-zetnél rendet tsinálsz, a'ki kevés idő múlva *minden e' földi Planétán lévő Törvénylévőknek Például szolgálni fog!* Olyan a' királyi jog kevésége,^{d)} nevelése és jobbulhatatlansága, hogy azt el hitetik magokkal hogy a' születés nekik oly könnyen ád böltsességet, valamint népek otorozására a' Tronusra jutnak. Hogy ha a' helyett, hogy Schloisnignak²⁸ tsalárdságát és Kamillo-

a) B: mind tsak a Revolutionnak használtak.

b) B: hiti szegett; D: zum Verräther gewordenen.

c) B: hiszem, Te hebelmogya vagy...

d) B: de ilyen a királyi kevésége; C: hoc nempe est illa arrogantia... regum; D: so ist der Stolz... der Könige.

²⁴ Braunschweigi Károly Ferdinánd herceg, az egyesült porosz-osztrák hadak fő-vezére, 1792. július 25-én kibocsátott kiáltványában megfenyegette a franciákat: ha a királynak baja történik, elpusztítják Párizst. Amikor a kiáltvány köztudomásúvá vált, augusztus 10-én a párizsi nép megrohanta a Tuillériákat, elsöpörte a monarchiát s a királyt és családját, mint hazaárulókat letartóztatta.

²⁵ Szavója.

²⁶ Speyer, Mainz.

²⁷ 1792. szeptember 20-án a fiatal francia forradalmi hadsereg Valmynál meg-állította a poroszok előnyomulását. A győzelem hatására a konvent másnap eltörölte a királyságot és kikiáltotta a köztársaságot.

²⁸ Schloissnigg br. államtanácsos, Ferenc császár egykori tanára, 1793 júniusáig volt az uralkodó titkára. Befolyása ura elhatározásaira igen nagy volt.

Colloredonak²⁹ Religiobéli fanatizmusát^{c)} kik valamint az előtt, ugy most is még kormányozóid, fel vetted, inkább a' gyermekeknél is esmeretes Telemachus könyvének bölts Principiumit³⁰ tanultad volna, tehát valóban annyi bolondságot a' Francia ellen nem mondándal vala, és e' két ostoba s-meg romlott Mentorid hatalmadat kezdebül ki nem ragadhatták volna. Melybül gyalázatotdra egyebet nem hagytak, hanem ha hogy a' végezéseket s-a' leveleket aláírod, s-ezen Néped Felségét sértő Hatalomért tehát fizet néked a' Nép számtalan summákat, s-kölsönözi karját, hogy az erköltsöss Francziákat verjed!³¹ Térj vissza Uram! magadba, s-tudd meg, hogy Táborod soha Parisba nem jön, soha nem fogják azt a' Francziák meg szenvedni, hogy akar mely Hatalom nekik Törvényt szabjon, ők szabadok akarnak lenni, s-azok léznek is, akar mit kezdjenek az öszve szövetekezett királyok, mert tsak azon felvilágosodásra, mely majd az egész Francia Népet kormányozza, kell tekintenünk, s-azonnal tapasztalni fogjuk azt, hogy e' nemzet minden Despotizmusnak leg kisebb árnyékát is utálja. Kevés idő mulva meg látod, hogy a' Francia Tábor Belgiumot meg hódította, s-lakossainak a' Szabadságot visza adja, és ha tsak ezek egészen meg nem vakúltak, Francziákkal azonnal öszve barátoknak^{b)} s-az Ember Jussait fel veszik, mellyek szerint egy oly Constitutiót tsinálnak magoknak, mely vélek a' valóságos boldogságot meg kostoltattya és a' szabad, igazságos és erköltsöss Igazgatás modját szeretettni, végtére pedig valamennyi világ Despotát gyűlöltetni fogja.³²

Hogy ha generalissaink,^{c)} kikben a' Nemzetnek^{d)} most bizodalma vagyon, nagy hadi Talentumaikat tovább is Hazájok szolgálattjára s-dizére fordítják, ha a' Szabadság s-Egyenlőség Principiumit, ugy valamint az új Republicát igazán szeretik, nem sokára a' Tyrannusok a' 3 színű zászlókat Rajna-Partyain villogni bosszúságokra meg látták. A' Belgák, Lättichiek s-a' Németek felháborítottván a' Republicánus katonák által, minden kése-delem nélkül az Ember Jussait fel veszik, és így Despotáik Jármait le rázzák. És ámbár a' Francziák az Emberiséggel ellenkező hódítás jussával, az ellenség földein élni nem fognak, mind azon által mint hogy vannak bizonyos

a) B: Sloisznig hamis lelküése és Colloredo ostoba vak buzgósága; D: inter fraudes Schloisnighy et fanatici Colloredo.

b) B: kezdet fognak.

c) Martinovics a nyílt levelet a francia Gorani nevében írta.

d) B: a nép; C: nationis; D: der Naticn.

²⁹ Colloredo-Walsee Ferenc grófot (a Kamill név nyilván elírás), Ferenc kabinet-miniszterét Martinovics különösen támadta. 1792. április 19-én írta Laczkovics Jánosnak: „Ce vieillard [t. i. Colloredo] ... est un fourbe rendu craintif par bigotisme, ignorant par son faible esprit et enflé par sa naissance privilégiée. Ce véritable Roi ... C'est lui qui me considère comme un mal nécessaire, il voit, que ja sais tous les secrets du Cabinet, touchant la ligne des monarques d'Europe contre la nation française; c'est pourquoij il me ménage ... il craint que je n'aïlle pas en France pour y publier toutes les caballes, destinés pour forger les chaines du nouveau despotisme à la nation française.“ (M. Nemz. Múz. Ms. Quart. Germ. 810. sz. 228. fol.)

³⁰ Fénelon 1699-ben megjelent *Les aventures de Télémaques* c. munkája.

³¹ Nagyjából ugyanezen időben Laczkovics kapitánynak ezt írta Martinovics: „Nous célébrons ici [Bécsben] des victoires, tant de fois que la Cour en veut. Elles sont toujours imaginées par ceux qui veulent par cette voie de séduction praeparer le peuple, qui devra bientôt porter patiemment la taxe de guerre, moyen seul de continuer la guerre contre les Français. Mais comme j'ai remarqué, le peuple commence à se défier de la Cour, on parle ici déjà assez ouvertement contre cette guerre, et la cause des Français est déjà regardée par la majorité comme sauvée ...“ (Keltetés nélkül, M. Nemz. Múz. Ms. Quart. Germ. 810. sz., 275. fol.)

³² Az 1792. november 6-i jemapesi győzelemmel Belgiumba valóban bevonultak a francia csapatok, s a Martinovics által jelzett folyamat is megindult.

Szent Kötelességek az Emberek közt, úgy mint: hogy a' Gazdagok a' Szegényeket segítsék, hogy a' Boldog Ember Javait mással is közzöllye, hogy a' felvilágosodott Ember nyissa fel a' Szemét annak, a'ki emberséget gyalázó otrombaságban él nyomorultán, végtére hogy a' Szabad Ember szabadítsa meg, ha tüle ki telik, a' Slavot.^{a)} Ahozképest a' Francziák fogják mindénütt, a'hol győzedelmessen be mennek e' kötelességeket tellyesíteni azzal, hogy a' Nép Felséget ki kiáltják, mellyet Ti *Jobbágyok* Névvél gyalázatok. Ők e' Népeket fel világosították, s-az örökös ember Jussait, melyek az Emberi Nemtől annyi Századoktul fogvást el tiltva valának, elejikkbe adják, ők rendet tésznek közöttök az Anarchianak el távoztatására, és végtére vélek a' *képviselői Sistemát*, melly *republicanus kormányhoz* leg jobban illik, fel vették.³³ Ily modon meg fog büntetődni az egész *Tirannicus Szövetkezés*, hogy a' Francziák Szabadságát békével nem hagyta. Ezen oly ravaszon Cabinetumod által fel gyúllasztott háború egész halálos hartzai, az ész és az ostobaság, a' philosophia és a' politicabéli s-religióbéli Fanatizmus, a' Nép és a' Tyrannusok, az Erköltés és a' gonoszságok közt, mellyeket a' zabolátlan Uralkodás szüill. Az ostobaság, a' Fanatizmus, a' Tyrannusok és az ő gonoszságai meg rázhatták valami kis időre az észet.^{b)} a' phi[lo]sophiát, a' Népet és az erköltcsőt, de ugyan éppen ezen meg rázásbul ki tetzik azon Pernek Felsősége, mellynek a' Francziák, a' környül állásoknak szerentsés öszve ütközése által védelmezőjévé lettek; el multak már a' Setéség Századjai, a' Philosophia hinti a' sok ellene fel tornyozott akadályok közeplette világosságát, a' régi világnak lakossai tsudállyák s-irigylik a' Szabad Amerikabélieknek, az örökös Ember Jussain épült boldogságokat, és a' felvilágosodott elméjü Francia fel kelt leg elsőbben, hogy őket kövesse, es az ebbéli boldogság harmattyaival Europa Földét meg öntözze. A' Büszke Anglusok, a' Nemzeti Conventhez küldött Leveleik által, biztalták a' Francziákat,³⁴ mert ők sem akarnak Pankrotok^{c)} lenni, ők is udvarjokat, aki tsak pénzzel tud meg rontani embereket, nem szenvedhetik, és a' Constitutiójokat mellynek a' *Nemzeti képviselőségről való princípiumi* a' Nemzet Felségével felette ellenkeznek, már meg únták.

Mihelyt a' *szövetkezett Tábor* a' Szabadság katonái előtt meg hajlott, s-visza fele tódult, Európának józanabb része mértéktelen örömt mutatott, a' gyalázatos Aristokraták és a' ravasz Papok^{d)} komor halgatásban alig lehelnek, és a' leg nagyobb belső fájdalmokkal kinlódnak, a' Nép nagy masszája láttya ezen ellenkező dolgot és abbul oly világosítást mér, a'mely nem sokára a' Despotizmusnak leg kisebb nemét is meg fojtya. Nem is védi már senki az öszve szövetkezett Despoták dolgát, hanem egyedül az általok meg fizetve lévő nyomorult Német Ujság írók, kik a' Szabadság ellen való Szamár ordításokkal, s-fel tzifrázott számtalan hazugságokkal egygyügyüeket el rémitik, és az egész világot szemtelenül tsallyák.

Es Te Uram! feje ezen gyalázatos s-gonosz öszve Szövetkezésnek, mit gondolsz, s-mitsoda rendeléseket teendesz? kérlek az egész Francia Nemzetnek és azon Jobbágyidnak nevében, a'kik utálatos Cabinetumodnak mérgétül még

a) B: martalékot; C: mancipium.

b) B: a józan ész; C: rationem.

c) B: hanqueroutte; C: nec habere volunt follimenta.

d) B: az alacsony Lelkü Arisztokraták és két színü Papok; C: infames Aristocratae et superbi sacerdotes.

³³ Ez történt például Belgium meghódításakor. A jemapesi győzelem után néhány nappal már kiirták a választásokat. (Ld. Sorel, *i. m.* III., 3. fejezet.)

³⁴ Az angol kormány éppen nem bátorította a kenvenctet, Sőt, Chauvelin, Anglia párizsi követe, 1792 őszén kormány nevében több jegyzékben tiltakozott a forradalmi propaganda és a király személyének bántalmazása ellen. (Id. Sorel, *i. m.* III., 142. s köv. l.)

éppen maradtak, hadd el ezen öszve szövethkezett sóvárgó gonoszságát.^{a)} Bet-süld meg leg alább azon vér özöntt, melynek még mind a' két részrül folyani kellene.^{b)} az is sok már, a'mi eddig ontódott. Tanúld meg ezen valóban érzé-keny esetbül, mely Európának szeme előtt történt, midőn a' Nemzeti Convent ki kiáltatta, hogy az ország veszedelembé forog,³⁵ s-arra az egész Franciaia Nemzet felkele, hogy zsoldossáidat fegyveres kézzel ki üzze; tanúld meg mondám ebbül, hogy az egész Nemzet szabad akar lenni, és hogy valaményi ellenségeinek ellent-áland; melyrül meg lévén győzetettve, hadd őket függet-lenségekkel, mint minden Nemzetek leg-Szentebb Jussával békességesen élni. Fontold meg, hogy ha vélek javaslásom szerint báni fogsz, az a' volt királynak s-Feleségének sorsát meg enyhitheti. Siess, még van idő, hogy a' dolgod meg orvosollyad, nem sokára oda lész[n]ek!^{c)} És a *Templomban zárt foglyoknak*³⁶ szerencsétlensége réad fogg szállani. A' Franciaia Nemzet ámbár királlja és ennek Felesége által felette meg bántatott, s-el árultatott, mind azon által ha késedelem nélkül függetlenségét s-republicáját meg isméréd.^{d)} meg tudna nékik engedni, mivel nagy szívvvel bir, de ellenben a'mint az igaz-ságot is szereti, ha a' háborút tovább is folytatod, meg fogja őket büntetni tudni.

Te talán nékem azt mondod, hogy lehetetlen oly messze kiterjedt Projec-tumokat és a' nagy hasznokat, mellyek e háborútól származándnak, abba hagyni; Te talán azt is előhozod, hogy a' Diplomatióban egy királynak vagy egy Néninek³⁷ életét^{e)} is a' Cabinetumi érdekével egy mérő serpenyőbe tenni nem lehet; jól van! Én tehát néked egész Europa színe előtt azt mondom, hogy én Cabinetumodat tetétől talpig ismerem, titkos Archivumit szorgalmasan által forgattam,³⁸ azon leveleket, mellyeket a' volt királyné s-a' dühös Christina³⁹ irtak. és a'mellyek a' Francia Constitutio ellen koholt Planumokat magokban foglalják, mind olvastam; és financiaiád állapotyát, s-mind azon kút fejeteket, honnan valami segítséget várhatsz, igen jól esmérem; Magyar Seregedet, melyekben leg többet bizól. meg betsülni^{f)} tudom,⁴⁰ végtire mind azon módokat jól által látom, mellyekkel Cabinetumod élni fog, hogy ezen

a) B: hagyj ell ezen Coalitiót,

b) B: ne hagyj mind a két részről több vér patakokat folyani; C: Parcas sanguini; D: verhindert... diesen Strom von Blut,

c) B: majd oda lesznek; D: bald werden sie nicht mehr seyn.

d) D: wenn ihr nicht säumet... anzuerkennen.

e) B: egy Néne életét; D: das Leben einer Tante.

f) B: a volt királyné, Antonia,

g) Ertsd: felbecsülni, értékelni.

³⁵ A Konvent 1782. június 8-i kiáltványa: „La patrie en danger!”

³⁶ XVI. Lajost és családját 1792. augusztus 10. óta a Temple-ben tartották fogva.

³⁷ T. i. XVI. Lajos felesége, Mária Antonia, II. Lipótnak húga, s így Ferencnek nagynénje volt.

³⁸ Martinovics átmenetileg rövid ideig valóban dolgozott a király közelében. 1792. március 30-án írta Laczkovicsnak: „Je travaille dans les affaires politiques du Cabinet du Roi.” (M. Nemz. Múz. Ms. Quart. Germ. 810 sz., 224. fol.)

³⁹ Mária Krisztina (1742—1798), Mária Terézia második leánya, 1780 óta férjével, Albert szász herceggel együtt Belgium helytartója. Wolf jellemzése szerint: „Eine Freudin der alten Ordnung Europas, voll Hass gegen die Revolution.” (A. Wolf, *Leopold II. und Marie Christine, Ihr Briefwechsel*. Wien, 1867. XXVII. 1. Ld. még: H. Schlitter, *Briefe der Erzherzogin Marie Christine an Leopold II.* Wien, 1896.)

⁴⁰ 1792. május 11-én kelt titkos jelentésében Martinovics a következőket írta: „Soll der Monarch so viel löblich vermeiden, nicht viel ungarische Truppen gegen die Franzosen zu schicken, besonders soll man des Alvinczische [a Monarchia akkori 2. sz. gyalogezrede], und Gyulaische [a Monarchia 32. sz. gyalogezrede] Regiment davon abhalten. denn diese können kaum ihre Sendung abwarten, um sich vom Hause Oesterreich (wenige Ausgenommen) zu befreien.” (Wien, Staatsarch. Vertr. A. 57. fasc.)

háborút Despóták dühösségével vigye. És még is én vagyok az, a'ki Neked azt merem mondani, hogy Projectumid tündérek,^{a)} kívánt hasznaid (supa kép-
telenségek, Cabinetumod Sistemája leg rozszabb a világon, seregeid Francia
Országnak meg hódítására elégtelenek, financiaid immár ki ürültek, és azon
mesterkedéseid, mellyekkel ezen Despóták háborujára szükséges segedelmeket
Népeidtül ki tsalni akarod, gyermekesek, végtire hogy Francia Országban
levő Spionnyaid tehetetlenek arra, hogy a' már igen is fel világosodot
Francia Népek nagyobb részét meg szédítsék.

[III. 3] Két dolgot főz egy Századtul fogvást kevély Cabinetumod; az
egyik Helvéciának, Burkus Silesiának, a valaha magyar országi koronához
tartozó Tartományoknak és Lengyel Ország egy részének meg hódítása.
azután Belgiumnak Bavariával való fel tserélése és a' Római Német Biroda-
lomnak fel darabolása,⁴¹ mind ezeknek végben vitelére szükséges volt Francia
Országgal frigyes barátságot tenni, a'mely Kaunitznan ama remek munkája,
azaz a' Szép Antónia és a gyenge^{b)} Lajos XVI-ik közt szerzett házasság által
azonnal meg is lett. És ha mingyárt e házasság szerzése semmi nagy minis-
teri Talentumot nem mutat, leg alább egy igen alkalmas *kupplernek*^{c)} mun-
kája, mert Kaunitz uram ezen dolgot (a'mely az ezen örökre nevezetes Revo-
luczio által el melóztatott bankrutának egyik főbb oka vala), a' Francia
Ministereknek ugy tudta elő-adni, hogy ez nékik igen hasznos lesz, tudniillik,
hogy ők egy gyenge király alatt segítettvén egy szép és mesterkedő királyné
által magokat tetszések szerint meg gazdagíthatják és ekkép a Francia
Népet ki szivhatják.⁴²

Második Josef bizván e' frigyes barátságban, tett egy mást is az Orosz-
szal,^{d)} ⁴³ és ugyan azon időben, midőn spionnyainak némely diplomaticabéli
Helveczia Archivumiban találkozó, s-az Austriai háznak ezen országra némely
hijába való Praetensióit magába foglaló Papirosoknak el tsenésit paran-
tsollya,⁴⁴ látván, hogy Belgiumnak Bavariával való fel tserélése Projectuma
ki nem sült,^{e)} ⁴⁵ Bóznára[!] és a' többi a'Törökök által Magyar Ország koroná-
játul el szakasztott Tartományokra vetette szemét, s-meg egyezett uj

a) B: iszonyúk; C: monstrosa sint; D: ungeheüre.

b) B: erőtlen; C: debilem; D: schwach.

c) B: kerítőnek; C: lenonem aptum fuisse apparuit.

d) B: más szövetséget Rusziával.

e) B: ... fel tserelésébül semmi sem lesz.

⁴¹ Mitrofanov (*Joseph II.*, Wien, 1910., 126. l.) így jellemezte a 18. századi Habs-
burg-külpolitikát: „Die Habsburger befolgten... ein durch Traditionen befestigtes Sys-
tem; es bestand in der Unterwerfung Italiens, in der Hegemonie über Deutschland, und
in der Erweiterung der Grenzen nach Osten hin. Diese drei Ziele ziehen sich wie ein
roter Faden durch die politische Geschichte der Habsburgischen Monarchie...“ Svájc
meghódítása valóban szerepelt József külpolitikai elképzelései közt, de semmi esetre
sem a tradicionális Habsburg-politika örökségeként. (Ld. Mitrofanov, *i. m.*, 118. l.) —
Az egykor a magyar koronához tartozó tartományok: Galícia, Bukovina (ezt a kettőt
1723-ban Lengyelország első felosztásakor megkapta Ausztria) továbbá délen Bosznia
és Szerbia. — Belgium elcserlését Bajorországért Mária Terézia alatt többször meg-
próbálták, s 1778-ban majdnem meg is valósították. (Ld. Mitrofanov, *i. m.*, 162. s köv. l.)

⁴² A házasság 1770. május 16-án ment végbe. — Az itt frottakkal ellentétben
Martinovics bécsi fogságában 1794. október 1-én kelt memorandumában (*Tableau de
l'Europe depuis 1788—1794, dédié à François II... par son malheureux Sujet l'abbé
Ignace de Martinovich.* O. L. Vertr., A. 59. fasc. sz. nélk.) a legnagyobb elismeréssel szól
Kaunitz művéről: „L'alliance avec la France que le Prince de Kaunitz vient à effectuer,
et l'éloignement du voisinage des Russes, ces deux chef d'oeuvres de ce Ministre rende
cette Monarchie invincible et florissante.“

⁴³ 1781. május 21-én.

⁴⁴ Erre vonatkozóan följegyzést sehol sem találtam.

⁴⁵ Az erre vonatkozó elképzeléseket részletesen ismerteti Mitrofanov, *i. m.* 164. s
köv. l.

frigyessével abban, hogy őket Európából ki üzi.⁴⁶ Az Orosz és a' Berolini Cabinetum látták azonnal hogy e' fejedelemmel az egész Európát fel háboríthatták, s-e' zürzavarban Lengyel Országot fel oszthatták. Okossan észre veszik továbbá azt is, hogy 2-ik Josef maga magával ellenkezik, és hogy ezen politicabéli nagy Principiumot nem tudja, hogy mikor a' fejedelem Tartományban nagy reformokat tesz, akkor külső hódításoknak békét kell hagyni, mert az efféle háborúra szükséges a' Népnek egygyet-értése és szeretete, ki a' hódítóknak katonákat s-magazinumokat ad, a'mi nagy Reformok idejében hibázik.

Minekutána e' két Udvarok ezt ekkép meg fontolták, Bétsi Cabinetumnak bolondságát tsak nevétek, mely képtelen hódításait következendő modon papiroson el rendelte: 1-ször Bozsnia[!], Serviat s-Olah Orzágnak egy részit el foglalni; 2° ha a' Burkus király magát a' Lengyelekhez tsatóllyá, és a' két frigyos Udvarnak előmeneteleit ellenzenni fogja, néki háborút mondani, és a' Burkus Silesiát vissza venni, s-ezen alkalmatossággal azon lenni, hogy a' Cracoviai és Szandomiri Palatinátusok Austria hatalma alá jussanak; 3° a' Burkusok megalázása, s-a' Lengyelek el nyomattatása után Belgiumnak Bavariával való felérése, negocziaciok, s-az Elector Ministereinek pénzzel való meg-rontások által végben vitetni fog; 4° ezek meg lévén, azután a' Helvetusok minden Diplomaticabéli modok által ingereltődni fognak, úgy hogy velek háboru támadjon, melyben Francia Ország frigyessét segíteni fogja, hogy e' Hegyi Lakosok régi Fejedelmek alá vissza kerüljenek.⁴⁷

Imhol az Austriai Háznak mesze ki terjedt, kevély a' Projectumi! melyeket Kaunitz Uram helyben hadja, hogy Európának meg mutassa, hogy remek munkáji Diplomacziában tovább a' Házasság dolgánál nem terjednek.

A' Berolini és Petersburgi Cabinetumok látván a' Bétsi Udvarnak Diplomaticabéli bolondságait, meg egygyeznek alatomban magok közt abban, hogy két különös személyt játszándnak.^{a)} Az első fel lázítottya mind Belgiumban, mind Magyar Országban az Aristokratákat, s-Papokat, kiket 2-dik Josef üldözött.^{b)} ⁴⁸ Ezen felül javasollya a' Lengyeleknek, hogy Revoluciot kezdgyenek oly szines ok alatt, hogy az Oroszok jármát le rázzák; mely időben ezek Constanczinapolyban oly Diplomaticabéli mozgásokat tesznek hogy őket a' Törökök támadják meg.⁴⁹ És valamint egy jól combinált Planum mindig jól ki ütni szokott, úgy ez is a'mint volt, végit el érte volna, hogyha 2-dik Josef Török Országban nyért győzedelmeknek, Belgiumba fel lobbant párt ütéseknek és Magyar Országban mozgó villongásoknak közepette meg nem halt volna.

Második Leopold a' Bécsi Cabinetumba némely változásokat tesz, ugyan ezen képtelen tzéllýainak el éérésére.

A' Berolini Cabinetum el tökéllvén magában Dantzik és Thorn városokat akarminémű Diplomaticabéli szines ok alatt el foglalni, és képtelen, hogy

a) B: hogy két különböző Rólet jádzanak; D: zwey verschiedene Rolle.

b) B: ...felbujtja ... a papokat és nemeseket Joseff ellen; C: ut excitet aristocrates et sacerdotet ... contra Josephum II-dum, qui illos oppressum ibat; D: hetzt die Aristocratie und die Pfaffen ... wieder Joseph II-ten auf, der sie bedrückte.

⁴⁶ Nyilván az 1788-as II. József és Katalin cárnő közti krími találkozó megbeszéléseire gondol, Ld. erre Mitrofanov, i. m. 191, s. köv. 1.

⁴⁷ A józsefi külpolitika törekvéseit a történetírás Martinovicssal nagyjából azonosan ítélte meg. V. ö. Mitrofanov, i. m. 113—212, 1.

⁴⁸ Helyesebben: II. Frigyes Vilmos mind Magyarországon, mind Belgiumban támogatta a josefinista reformok miatt elégedetlen, főként köznemesi tömegek politikai törekvéseit. Ld. Wertheimer E., II. Fridrik Vilmos és Magyarország. Budapesti Szemle, CIX. (1902).

⁴⁹ Az osztrák-orosz szövetségi szerződés ellensúlyozására II. Frigyes Vilmos a Por-tával keresett kapcsolatot,

Leopold a' Magyar Országai s-Belgiumbéli Aristokratáknak s-Papoknak visza hódításokban szerentsés, a' dolgot keveset meg fordította, s-modgyait meg változtattya; és így, ama híres képtelen össze szövetkezést a' Francziák ellen ki költi. Kauniez Uram egyedül tsak a' Házasságokhoz értvén, s-nem lévén többé semmi efféle dolga, hogy magát az Európai Ministerek közt különböztesse, azt helyben hagyta.⁵⁰ Spielmann Uram⁵¹ is meri magát a' Diplomacziába keverni, mellyet soha nem tanúlt, sem nem értett; Reichenbachba való küldetését magának ki kéri,^{a)} a'hol Austriai Háznak romlását eszközli. Az Oroszok, a' Szardíniai Király, a' Pápa, a' Francia Szökevény-Pártosok, mind egyet értenek, hogy a' Burkusok tsalfaságát elő-segítsék, és így el érik azt, hogy Leopold tsászárt, s-ezen kevély a' Francia Demokraczia ellen dühösködő vén bolond Kaunitzot réa szedik, a'ki egyetlen egy remek munkáját, tudni illik a' Szép Antonia s-a' gyenge XVI-dik Lajos közt szerzett házasságát farba rugja és semmivé teszi.

Várjuk el Békességesen a' Politicum történelek végét, tapasztalni fogjuk azokbul, hogy a' Bécsi Cabinetum, mely Európában leg kevélyebb, s-leg ostobább, mind ezen Diplomacziabéli orrán fogva való vezetéseknek bolondja.

Azonban a' Perlekedő felek már egy másba kaptak, az össze szövetkezés számosodik, kevés idő mulva meg láttyuk azt, hogy az Anglus, Spanyol, Hollandusok és a' Német Birodalom mind egygyik maga saját Politicabéli bolondsága szerint magokat hozzá tsatolják, hogy a' Francziákat kik e' Tündér össze szövetkezés káran most jó előmeneteleket tésznek, meg rémítsék. De Te Uram! még igyekszel népedet el tsábitani, s-e'végre mind oly rontó modokkal élsz, mellyek egy Inquisitoriális Policziának hatalmába vannak. Tudom én azt, hogy Birodalmadbéli nagy várossaid Előljárodidnak s-Polgáraidnak hizelkedni fogsz, hogy gyűlölségeket a' Francia Revoluczió ellen fel inditsad, és meg vallom hogy ebben el is éred véged. De ezen vakítás soká nem tarthat, hanem ha egyszer a' Nép tsalárd mesterkedéseidet ki tanúlja, hogy ha a' Francziák győzedelmeseik léznek ezen véres verekedés Piatzán, jaj! neked akkor, leg nagyobb szerentsétlenségnek fia lészel, és Ministereiddel egygyütt szégyent s-gyalázatot valsz, s-az egész világtul meg vettelődöl. A' Történetek könyvei, s-az egész jövendő világ mondani fogják, hogy Cabinetumod volt az, a'ki Francia Országban a' belső hasonlóságokat és a' Polgári háborut el hintette, és ez által oka lett, hogy annyi meg szédített s-pénzzel meg vásárolt Embereknek vére ontódott. Az Anarchia és rendetlenség,

a) B: magára vállallya; D: er nimmt auf freien Willen.

⁵⁰ Kaunitz, bár a porosz szövetség gondolatában Lipóttal sohasem értett egyet, a császár francia külpolitikáját helyeselte. Ld. A. Beer, *Joseph II., Leopold II. und Kaunitz. Ihr Briefwechsel*. Wien, 1873. — Az osztrák-francia szövetség megvalósítását egyébként Martinovic mindíg minden írásában helytelenítette, s mindég a porosz udvar diplomáciájának tulajdonította. Így a bécsi fogságában készült emlékiratában: „Ich weiss aus meinen geheimen Verhältnissen“ — írta —, hogy Nagy Frigyes halála előtt egy politikai tervet dolgozott ki. Ennek lényege: a porosz királyság nem tarthatja magát az európai nagyhatalmak sorában területi növekedés nélkül, Ennek elsősorban a Német Római Birodalom ellenében kell megtörténnie. „Da aber das römische Reich bloss von der Starke der österreichischen und französischen Monarchie abhängt, muss die preussische Politik die Alliance zwischen diesen zwey Staate trennen. Die erste muss zu Grunde gerichtet werden, und mit der zweyten muss sich Preussen öffentlich oder geheim alliren.“ (*Geheimer Politischer Entwurf*, O. L. Vertr. A. 59. fasc. sz. nélk.) Hasonlóan ír néhány héttel később emlékiratában is. A porosz udvar látva II. Lipót sikereit, „fut entraîné à souscrire la coalition contre la France révolutionnaire. Ce chef d'oeuvre de la Cour de Berlin eut... pour son but: de faire cesser l'alliance de Votre Majesté avec la France, qui valait plus que la conquête d'une Province.“ (*Tableau de l'Europe*. U. o. sz. nélk.)

⁵¹ Br. Spielmann Antal (1738—1813) ekkor udvari titkos tanácsos és államreferendárius.

Lafayetnek, Monteszküinak⁵² haza árulások, az Aristokratáknak, Ministereknek és a meg átkodott Papoknak titkos koholásaik,^{a)} egy szóval minden rosszak, mellyek Francia Országot szaggattyák, mind átkozott Cabinetumodbul veszik eredeteket.

[IV] Ezen kevély és ellenkező diplomaticabéli Principiumokon felől van még egy más dolog, mellyen Eleid munkálódtak, s-melyet Te most Ministereid unszolások szerint némely résziben meg változtatni akarsz. E' Tárgy a' Magyar Nemességnek el nyomattatása.^{b)} Az Austriai Ház igen gyenge lévén magában, s-akarván meg nagyobodni, szeméit Magyar Ország koronájára vetette, hogy magához vonhassa; amely is Sigmond Magyar Király Leánnya és Albert Austriai Fő Hercege közt szerzett Házasság által végbe ment.⁵³ Ambár ezen módok nem ollyások, hogy azokbul Magyar Országgi Constitutio szerint személyi praetensioikat a' Magyar koronára tenni lehetne,^{c)} de még is leg alább elég színes okot^{d)} attak arra, hogy Austria ezen ország Rendgyeit mindég háborgatná, s-velek szüntelen ingerkedne, a mit Fridrik Tsászár Sigmond halála után el nem mulatott tenni, azt sürgetvén, hogy a' Magyarok Lászlót, Albert Fő Hercege fiát királyoknak választanák.⁵⁴

A' Magyarok minékutánna a' Varnai ütközetett [a] Törökök ellen el veszítették, és így többé semmi módjok nem volt a' Tsászárnak ellen állani, kintelenek voltak Lászlót választani. De az Austriai Oáznak szemtelensége ezen usurpációt még tovább vitte, mert László halála után, maga Fridrick mint Austriai Háznak descendense akart király lenni.⁵⁵ Ily modon Austria[i] Háznak az egész utánna jövő Nemzetsége hijába való Praetensioit folytatta. Nints az a' tsalárság, az a' gonoszság és az a' mesterkedés,^{e)} mellyel ezen kevély Ház a' Magyar Nemzetnek meg hódítására^{f)} nem élt volna. Maximilian és Ferdinánd Tsászárok behozták ellene a' Törököt, de a' bátor Zapolya meg lévén törvényesen koronázva, semmivé tette Ferdinánd mesterkedéseit. E' most oly keresztény és Catholicus Ház, hogy népét a' Francziák ellen fel ingerelje, nem szégyenlette akkor a' Pogány Törököt a' Catholicus Magyarok és egy Apostoli Ország ellen segítségül híni;⁵⁶ oly igaz az, hogy a' királyok minden Istenségekkel és Religioval semmit sem gondolnak, midőn különös hasznokkal ellenkeznek.

Nem akarom én itt sem a' Magyar Ország historiáját írni, sem azon viszontagságokat le rajzolni, mellyeket az Austriai Ház a' Magyaroknak okozta. El halgatom ezen Háznak a' Magyarok ellen szüntelen való álnokságát, nem hozom elő azt, mennyiszor ezen Ház az Esküvését, mellyet a' koronázás

a) B: öszve esküvése; D: die geheimen Verschwörungen.

b) B: el törlése; C: annihilatio; D: die Vernichtung.

c) B: Nem volt ugyan ez soha elég Titulus; D: nie als billinger Tittel ... betrachtet werden konnte.

d) B: alkalmatosságot.

e) B: nem volt ollyan tekervényes gonoszság.

f) B: hogy meg alázhassa; C: subjugare; D: zu unterwerfen.

⁵² Montesquieu-Fezensac marquis (1739—1798) tábornagy, a Szavója ellen sikeresen harcoló francia seregek egyik vezére; királypárti, 1792 augusztusában a konvent vádat emelt ellene hazaárulásért. Az elfogadás elől Svájcba szökött.

⁵³ Habsburg Albert (1397—1439) 1422-ben vette feleségül Luxemburgi Zsigmond német-római császár és magyar király leányát, Erzsébetet, Zsigmond után, 1437-ben, Magyarország királyává választották.

⁵⁴ Albert (és nem Zsigmond) halála után utószülött fiát, Lászlót mellőzve, az országgyűlés Ulászló lengyel királyt választotta a trónra.

⁵⁵ A nyílt levélnél legfeljebb két-három hónappal korábban írt *Oratio pro Leopoldo II ab Hungaris proceribus et Nobilibus accusato* (Germania, 1792) c. röpiratában Martinovics megrója a magyar rendeket, hogy Mátyás és Frigyes császár közt 1464-ben kötött szerződést nem respektálták.

⁵⁶ Ez a beállítás fedi az akkori nemesi közvélemény történetiszemléletét.

előtt Ország Constitutiója szerint le tenni kellett, meg-szegte. Elég az ahhoz, hogy műhelyst a' Magyar koronának birtokába lépett, s-az efféli usurpációját törvényesítette, azonnal egész dühösséggel a' Magyar Nemességet faggatni kezdé, hogy egészen el nyomná^{a)} Mert ha egyszer *ez odavan, akkor kész az egész Nemzetnek rabsága*, és az Austriai Ház semmi akadályt többé nem talál, hogy kényne szerint ki szivja; ugyan ezen Tiranicus dühösségnek áldozattjai lettek ama híres nagy Talentumu s-erkölcsü^{b)} Rákóczy, Bercesényi, Tököly s-más többen; az emberiség borzad ugy-szólván némely Magyar Nemeseknek meg ölettetések olvasására, ugy mind Zimmermann, Keczer, Rauscher, Baranyai, Bezzeg, Sárossy, Szekely, Fleischaker, Medvetzky, Schönleben, Gáth, Feldmajer, Feja, Lányi, Radvánszky és más többek, kik mind artzátlanul a' gonosz Austriabeli Tiranus Generalis Karaffa által meg ölettek,^{c)} nem egyébért, hanem egyedül azért, hogy Hazájokat szerették és azt akarták, hogy az Austriai Ház a' Magyar Törvényeket megtartassa, mellyek néki e' határozatlan uralkodást nem engedik.

Maria Theresia ellenségeitül nyomattatván hizelkedé ezen Nemzetnek s-a' jó Magyar ötett meg szabadította.^{d)}

Második Joseff a' Magyar Nemességet Annjának tett szolgálattyaért el törölni akarta, fel szabadítván járma alul a' Népet, hogy a' Nemesség ellen véle éllyen.^{e)} Ez igen jó modja volt, mikép az Emberiség^{f)} színes oka alatt ezen országba az Orosz kormányzást béhozhatná, a'hol mivel okos és ember-séges törvények nintsenek, az Embereket bottal verik, *a' jó rendnek s-fenyi-téknek, amint azt a' Monarchiában nevezik, fenn tartására*^{g)} de az ekkép el nyomatott Nemesség 9 esztendei politicabéli el szunodásac) után fel kelt 2-ik Joseff ellen, meg fenyegeti az ő successorát Leopoldot, s-végére Privilegiumjait vissza nyéri. Leopold ezen criticus környüll állásokban meg aláztatván, alatomban romlásán dolgozik, a'nélkül, hogy meg éllye.

Te pedig Uram! e' Cabinetumod által fel gyulasztott háboruba keverve lévén, mivel mind katonára, mind pénzre szükséged van, akard követni Maria Theresiat; Te magadat a nagy Etikettában majd meg ölod, midőn egészen [a] leg kisebb Magyar Nemes Emberhez le ereszkedel, s-vele beszélsz, de ezen hizelkedésedet drágán attad el, mivel érte ezen ország Nemessége neked 4. millio Forintot fizetett, s egy sereg Rekrutákat adott.^{h)} Felsőged azért, hogy magát meg koronáztatta, s-minden bajszos Magyar Nemes Embernek kezét tsokolni adta, *kapott 24 ezer ki kódult aranyat* ezen jó Nemzettül,ⁱ⁾ a'kit Cabinetumod örökéltg tsak egy tsekély Austriához tartozandó Kolóniának tekintett, és minden Commerciumnak s-jó nevelésnek el tiltásával magát nagyobb méltóságra és főbb diszre, a'melyre oly könnyen mehetne, fel emelni nem hagyta.

a) B: mindjárt a nemesség ki irtását vette munkába; C: certe ut primum... omni furore in aristocrates Hungaros deservit; D: so fasst dasselbe alsogleich den Entschluss, den Ungarischen Adel zu vernichten.

b) B: zsirját. . szívhassa; D: zu erschöpfen.

c) B: virtusu; C: animi praecllentis virum.

d) B: József már elfelejtkezett az anyjának tett szolgálatról, fel akarta a népet a nemesek alól szabadítani, hogy ennek hasznát vegye a nemesség ellen.

e) B: Ertsd: emberiség.

f) B: Politica Lethargiájából.

g) Az 1687-es „eperjesi vértörvényszék“ áldozatai.

h) T. i. II. Frigyes porosz király hadaitól az osztrák örökösödési háborúban.

i) 1792. július 16-án a budai országgyűlés 5000 újoncot, 1000 lovat, 4 millió forint hadisegélyt szavazott meg a franciák elleni hadjáratra.

o) A koronázási tiszteletdíjként a királynak 50, a királynénak 25 ezer aranyat ajánlott meg az országgyűlés.

De tudjad Uram! hogy most szorgalmasan vigyáz reád, hogy a' Nemes-ség massája igen jól által láttya, hogy a'a) tsak ezen ország oligarchiája, a'kinék hizelkedel, és a'ki Privilegiumjaival él, és hogy ő a' néppel egygyütt Despotizmusodnak terhét viseli; ki tudja ha ezen két részeknek közönséges boldogtalanságok nem az a kuffej, melybül egykor Tronusodnak és a' Magyar oligarchianak romlása áradhat? Gondolkodgy a' Békességrül; a' tsendesség, mely birodalmidban uralkodik, bizonytalan és kétséges. Téged a' Nép nem szeret, az egész világ azt mondja, hogy nem uralkodásra való vagy, és hogy meg romlott, gonosz és ostoba Emberektül körül vagy véve.

Én Neked kemény és nagy igazságokat mondtam, mivel javadat és az egész emberi Nemnek boldogságát kívánom.

BENDA KÁLMÁN

a) Értsd: az; — vagyis csak az oligarchia az.